

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

I.V. ПОТАРЕВА

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до семінарських занять для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня
«бакалавр» напрямку підготовки «Соціологія»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол №
від   р.

Запоріжжя
2013

УДК: 316.421 (076)

ББК: С 550

Я73

Ротарева І.В. **Сталий розвиток суспільства:** Методичні рекомендації до семінарських занять для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Соціологія». – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – 74 с.

Ці методичні містять матеріали призначені допомогти студентам освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Соціологія» у якісній підготовці і засвоєнні знань з дисципліни в межах семінарських занять, розширенні уявлень майбутніх фахівців-соціологів про сутність, актуальність, причини та передумови сталого розвитку, впровадження принципів сталого розвитку в Україні, можливості використання інструменту соціальної мобілізації для сталого місцевого розвитку, а також досвід проектів ПРООН в напрямку впровадження засад сталого розвитку. В методичних рекомендаціях запропоновані напрямки аналізу структури та діяльності ООН та Європейського Союзу, взаємодії суб'єктів сталого розвитку у досягненні збалансованого розвитку та підвищенні Індексу людського розвитку, діяльності громад у розвитку суспільства, організації розробки, формулювання і впровадження стратегії сталого розвитку, стратегічного планування на місцевому рівні.

Рецензент к.соц.н, доцент Е.А. Гугнін

Відповідальний за випуск к.філос.н. І.О. Кудінов

ЗМІСТ

1.	ВСТУП	4
2.	ТЕМИ ТА ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ	6
3.	ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	39
4.	ТЕМАТИКА ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ.....	47
5.	ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	50
6.	РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	52
7.	ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ТА ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ	56
8.	ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	64
9.	ДОДАТКИ	75

1. ВСТУП

У другій половині ХХ століття з'ясувалося, що люди, задовольняючи свої потреби, перейшли «межу дозволеного» у стосунках з природою. Це не могло не призвести до кризових явищ у сукупному виробництві та споживанні, у функціонуванні суспільних механізмів, стані довкілля. Звужувалися можливості зростання людського потенціалу, задоволення потреб та інтересів людей.

Прискорення динаміки світових процесів, розвиток глобалізації на фоні недостатнього розуміння з боку світових лідерів причин негативних наслідків процесів, що розвиваються у природі та соціумі, запізніле реагування на них – усе це призводить до накопичення та загострення глобальних проблем, які стають усе більш небезпечними для людства та планети.

Концепція сталого розвитку сприяє подоланню такого відставання, оскільки вона втілює новий підхід, методологію, що дозволяє робити глобальну і комплексну переоцінку та планувати зміни в усіх сферах життя (природи і людства) і на цій основі формувати упереджувальну політику і програми конкретних заходів на відповідних рівнях державного управління та місцевого самоврядування.

Проблема сталого розвитку є однією з найбільш актуальних у сучасному світі. Її вирішенням займаються світові лідери, у відповідності до неї здійснюються урядові і міжурядові програми, вона вже багато років стоїть у порядку денному найвпливовіших міжнародних організацій.

В кінці минулого та на початку нинішнього століття Організація Об'єднаних Націй розгорнула потужну діяльність з цієї проблематики. Були проведені такі важливі заходи, як всесвітні конференції, спеціальні сесії Генеральної Асамблеї ООН, зустрічі на найвищому рівні представників практично всіх країн світу. Проблема сталого розвитку перетворилася на важливу складову внутрішньої та зовнішньої політики багатьох держав на різних континентах.

Теорія і практика сталого розвитку суспільства є відображенням об'єктивної потреби переорієнтації не лише економічного, а й усього суспільного розвитку на засади сталості, збереження природного та людського потенціалу для нинішнього та прийдешніх поколінь. Реалізація цієї об'єктивної потреби, її повнота і глибина значною мірою залежить від суб'єктивних факторів. Йдеться не лише про розуміння зазначеної потреби, а й про ставлення до неї, опанування шляхів реалізації, готовність людей активно підтримувати відповідну стратегію особистою участю у її здійсненні.

Ідеї сталого розвитку з'являються як альтернатива недостатньо організованому і керованому суспільному розвитку в усіх сферах людської життєдіяльності. Приходить розуміння, що подальше слідування його траєкторією веде у безвихідь. У порядок денний світового розвитку входить імператив пошуку виходу з такого становища, визначення шляхів переходу на засади сталості в усіх галузях суспільного управління.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Сталий розвиток суспільства» є:

- розкриття причин зародження і поширення ідей сталого розвитку суспільства;
- дослідження глобальних проблем людства та ролі ООН у виробленні підходів до їх розв'язання;
- аналіз ролі ООН та ЄС у визначенні засад сталого розвитку;
- вивчення концепцій глобалізації;
- ознайомлення із досвідом програм, що використовують територіальний підхід до розвитку;
- вивчення людського розвитку як головного чинника і показника суспільного прогресу;
- формування уявлень про Європейський Союз як об'єднання європейських держав;
- ознайомлення із механізмами прогнозування соціально-економічних процесів в контурі розвитку інститутів громадянського суспільства;
- вивчення методології соціальної мобілізації як інструменту реалізації концепції сталого розвитку суспільства;
- визначення ролі громад у розвитку суспільства;

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- причини зародження і поширення ідей сталого розвитку;
- сутність, основні характеристики та індикатори сталого розвитку;
- роль міжнародних суспільних організацій у реалізації концепції сталого розвитку у здійсненні людського розвитку;
- сутність концепцій глобалізації;
- глобальні проблеми розвитку людства;
- вектори діяльності міжнародних Програм та Самітів з розробки та реалізації концепції сталого розвитку;

вміти :

- прогнозувати соціально-економічні процеси в контурі розвитку інститутів громадянського суспільства;
- застосовувати механізми із досвіду програм, що використовують територіальний підхід до розвитку;
- розробляти програми місцевого розвитку та програми місцевого розвитку за участі громад зокрема;
- будувати структуру планування за принципом знизу до гори з урахуванням інтересів усіх зацікавлених груп;
- розробляти та формулювати стратегії сталого розвитку суспільства.

2. ТЕМИ ТА ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 1

Тема: Сталий розвиток як глобальний виклик врядуванню XXI століття

План

1. Причини виникнення ідей сталого розвитку.
2. Сутність сталого розвитку.
3. Передумови сталого розвитку.
4. Основні засади нового управління.

 Основні поняття: сталий розвиток, людський розвиток, біосфера, ноосфера, людство, глобалізація, глобальні проблеми, ООН, криза цивілізацій, людський фактор, індивідуалізація, економічна ефективність, екологічна безпека, соціальна справедливість, Цілі розвитку тисячоліття.

Методичні рекомендації

 Розкриваючи **перше питання**, необхідно розпочати із аналізу наукової діяльності і наукових результатів передвісника сучасних підходів та ідей сталого розвитку В. І. Вернадського. Також важливо акцентувати увагу на їх актуалізації у другій половині ХХ століття. Доцільним буде аналіз індустріальної моделі економіки. Необхідно розказати про роль політики індустріально розвинених країн у сталому розвитку. Важливо проаналізувати такий чинник, що вплинув на світовий розвиток ХХ століття, як ворожі блоки: радянський та західний. Розкрити сутність вичерпаності парадигми суспільного розвитку наприкінці двадцятого століття, протиріччя життєдіяльності людини і людства в цілому та фундаментальні засадами існування біосфери як цілісності. Проаналізувати глобальні проблеми розвитку людства. Розкрити сутність проблеми виживання людства як виду. Розглянути сутність терміну «криза цивілізації». Проаналізувати формат розподілу сил у однополюсному світі. Відзначити вплив глобалізації на формування ідей сталого розвитку. Розкрити значення «людського фактору» у глобалізації. Акцентувати увагу на Всесвітній зустрічі на найвищому рівні зі сталого розвитку у Йоганнесбурзі (2002 р.), Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Всесвітній Конференції ООН «Людина і навколишнє середовище» у Стокгольмі (1972 р.). Розглянути діяльність Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку під керівництвом Г. Х. Брутланда, створену у 1983 році. Вивчити критерії реалізації нової цивілізаційної парадигми: економічну ефективність, екологічну безпеку і соціальну справедливість.

 Розкриття **другого питання** передбачає аналіз студентом багатоманіття підходів до визначення змісту та сутності поняття «сталий розвиток». Необхідно розглянути взаємозв'язок концепції і стратегії сталого розвитку із

ідеями людського розвитку. Розглянути визначення і сутність поняття «людський розвиток», проаналізувати основні компоненти людського розвитку – добробут, здоров'я та освіченість людини. Вивчити взаємозв'язок концепцій сталого розвитку і людського розвитку із «Цілями розвитку тисячоліття (ЦРТ)». Проаналізувати трикутник «людина-природа-соціум». На даному етапі необхідно розкрити сучасне розуміння концепції сталого розвитку (цілісність економічної, екологічної, соціальної, моральної, політичної та ін. складових). При відповіді треба проаналізувати питання виживання людства через такі складові як: біологічне виживання, спадкоємність поколінь у розумінні життєвих потреб (матеріальних та духовних), збереження загальнолюдських, цивілізаційних цінностей, традицій гуманізму, накопичення, збереження та передача потенціалу духовного, особистісного розвитку людини. Проаналізувати доцільність використання понять, які використовуються для характеристики сталого розвитку: врівноважений, збалансований, гармонійний, амортизований, контрольований, невичерпаний, екологічно збалансований тощо. Обґрунтувати потребу у необхідності освоєння системного мислення та розуміння єдиних закономірностей розвитку системи у розв'язанні проблем людства.

♪ **Третє питання** передбачає аналіз сталого розвитку як об'єктивної потреби людської цивілізації у її виживанні і самозбереженні. Проаналізувати в чому об'єктивність сталого розвитку, умови за якими може бути реалізований сталий розвиток. Зокрема, проаналізувати сталий розвиток як відповідь на об'єктивну потребу привести життя та розвиток суспільства у відповідність до природних процесів. Дати відповідь на питання: що таке «глобальний баланс». Розкрити значення суб'єктивного чинника у сталому розвитку. Проаналізувати управління станом стабільності триєдиної системної цілісності «людина-природа-суспільство». Розкрити сутність головних передумов реалізації сталого розвитку, а саме: поширення у масовій свідомості глибокого розуміння взаємозв'язку між людиною, людством та природою; напрями зміни сутності людини як особистості, перетворення її з об'єкту у суб'єкт глобального розвитку; формування глобальних, національних, місцевих стратегій сталого розвитку; суттєве зменшення споживання ресурсів; винайдення джерел фінансування економічних, екологічних, соціальних та інших перетворень; створення нормативно-правової та інституційної бази сталого розвитку; розгортання масової соціальної мобілізації; наукове опрацювання проблем щодо реалізації концепції сталого розвитку; створення та удосконалення національних та міжнародних систем моніторингу щодо ефективності реалізованих заходів та програм із сталого розвитку. Дати аналіз розвитку відкритих стаціонарних систем, використовуючи наукові доробки Н. В. Реймерса, Л. Г. Мельника, В. Д. Могілевського та інших.

У **четвертому питанні** необхідно розповісти про два шляхи переходу до врядування на засадах сталого розвитку, а саме: принцип зростання кількості населення Землі та принцип постійно і дуже суттєво зменшувати природоємність природничих систем. Проаналізувати три групи цілей сталого розвитку: 1) забезпечення умов нескінченного існування людської цивілізації та її

прогресивного розвитку (фізичне виживання біологічної людини та духовний розвиток людини соціальної); 2) цілі забезпечення (збереження параметрів біосфери та збереження цілісних природних ландшафтів); 3) цілі підтримки (збереження у незмінному вигляді або з мінімальним антропологічним впливом окремих ландшафтів дикої природи, обмеження втручання людини у природу та перебудова технологічної основи людської цивілізації. Зокрема, необхідно окреслити та проаналізувати рівні управлінської діяльності на усіх рівнях – глобальному, місцевому. В даному контексті необхідно назвати суб'єктів сталого розвитку та проаналізувати їх діяльність (особистість, органи державного управління і місцевого самоврядування, громадські організації та ін.). Доречним при відповіді буде сформулювати загально визнані і загальноприйняті у світі норми поведінки та цінності людей, спільнот, влади, бізнесу, управлінців, громадянського суспільства по відношенню до природи та суспільства. У розкритті даного питання необхідно розкрити причини виникнення, сутність та наслідки блокування синергетичної основи (порушення умов для виявлення ефекту об'єднання в природі та суспільстві). Охарактеризувати наслідки виробництва нової генетичної інформації. Окреслити актуальність використання відтворювального потенціалу природи та сутність «жорсткого» та «м'якого» управління у даному процесі. Розкрити сутність переходу від енергетичного до інформаційного впливу в управлінні, раціонального управління природними ресурсами.

◆ ? Питання для самоконтролю

1. Чим викликана актуальність проблеми сталого розвитку?
2. Які основні чинники стимулювали появу ідей сталого розвитку?
3. Розкрийте зміст поняття «глобалізація».
4. Охарактеризуйте вплив глобалізації на процес сучасного світового розвитку.
5. Яким чином пов'язана глобалізація з появою і еволюцією ідей сталого розвитку?
6. Які глобальні проблеми становлять найбільшу загрозу для сталого розвитку людської цивілізації?
7. Розкрийте зміст поняття «сталий розвиток».
8. На яких засадах розробляються стратегії сталого розвитку?
9. У чому виявляється відставання адаптації систем управління від темпів змін у сучасному світі?
10. Якими є головні передумови реалізації ідей сталого розвитку суспільства на різних рівнях управління?
11. У чому полягає об'єктивна обумовленість сталого розвитку?
12. У чому полягає потрійна єдність сутнісних начал людини, і яку роль вона відіграє у розвитку біосфери?
13. Що є предметом вивчення науки «демографія» ?
14. У чому полягає небезпека великого розриву у рівнях споживання на душу населення між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються ?

15. Розкрийте зміст поняття «екологічний відбиток», «техносфера», «екоосфера», «ноосфера».
16. Розкрийте головну мету сталого розвитку суспільства та основні його цілі.
17. На яких засадах має будуватися нове управління, що покликане забезпечити сталий розвиток суспільства?

✍ Теми рефератів

1. Глобальні проблеми людства і актуальність сталого розвитку суспільства.
2. Причини виникнення ідеї сталого розвитку: історико-політичний аспект.
3. Генеза ідей сталого розвитку.
4. Глобалізація як феномен суспільного розвитку.
5. Роль глобалізації у сучасному світі.
6. Глобалізація як чинник появи та поширення ідей сталого розвитку.
7. Глобальні проблеми – загроза для сталого розвитку людської цивілізації.
8. Сталий розвиток як глобальна альтернативна концепція.
9. Відставання адаптації державного управління від темпів змін у сучасному світі.
10. Головні передумови реалізації ідей сталого розвитку суспільства на різних рівнях управління.
11. Сталий розвиток суспільства: глобальний, регіональний, національний та місцевий аспекти.
12. Особливості сталого розвитку розвинених країн та країн, що розвиваються.

📖 Основна література

1. Баландин Р. К. Область деятельности человека: Техносфера / Р. К. Баландин. – Минск, 1982. – 594 с.
2. Баландин Р. К. Природа и цивилизация / Р. К. Баландин, Л. Г. Бондарев. – М. : Мысль, 1988. – 602 с.
3. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. - Разд. 1. Научная мысль как планетное явление. – М. : Наука, 1988. – 208 с.
4. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко і ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
5. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку. – 26 серпня – 4 вересня 2002 року. - Йоганнесбург, Південна Африка / Видання друге. – К. : ПРООН/МПВСР, 2007. – 97 с.
6. Доклад о народонаселении мира 2009 г. - Организация Объединенных Наций, 2010. – 116 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/population2009.pdf>.
7. Дорогунцов С. Сталий розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури / С. Дорогунцов, О. Ральчук // Вісник НАН України. – 2001. – № 10. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/visnapanu/2001-10/4.htm>.
8. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на ХХІ століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.

9. Соціально-економічний потенціал устойчивого розвитку. Учебник / Под ред. проф. Л. Г. Мельника и проф. Н. Ханса. – Сумы : Университетская книга, 2007. – 1207 с.

Додаткова література

1. Инноватика государственного управления: прорыв в будущее. Материалы международной научно-практической конференции / Под общей ред. проф. В. Л. Романова. – М. : Изд-во «Перспектив», 2006. – 467 с.
2. Медуз Д. Х. За пределами роста / Д. Х. Медуз, Д. Л. Медуз, Й. Рандерс. – М. : Прогресс, 1994. – 304 с.
3. Мельник Л. Г. Тайны развития (не очень серьезная книга об очень серьезном) / Л. Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 378 с.
4. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. – Сумы, ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
5. Могилевский В. Д. Методология системы: вербальный подход / В. Д. Могилевский. - Москва, ОАО «Изд-во «Экономика», 1999. – 251 с.
6. Реймерс Н. Ф. Природопользование: Словарь – справочник / Н. Ф. Реймерс. – Москва: Мысль, 1990. – 637 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема: Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку

План

1. Система Організації Об'єднаних Націй.
2. Саміт тисячоліття.
3. Цілі розвитку тисячоліття.
4. Світовий саміт зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі.

Основні поняття

ООН, Декларації об'єднаних націй, Генеральна Асамблея ООН, Статут ООН, Саміт тисячоліття ООН, Декларацію Тисячоліття, глобальні проблеми, Цілі розвитку тисячоліття, концепція, стратегія, план виконання рішень, гендерної рівності, екологічної стійкості, глобальне партнерство, «Порядок денний на ХХІ століття», «Ріо+5», «Ріо+10», «соціосфера», «ноосфера».

Методичні рекомендації

 Розкриваючи **перше питання**, необхідно розпочати із визначення поняття «Організація Об'єднаних Націй», назвати кількість країн, які входять до її складу, окреслити мету створення і напрямки діяльності ООН. Окреслити передумови та причини створення ООН. Проаналізувати основні положення Декларації об'єднаних націй від 1 січня 1942 року. Розказати про Статут ООН та окреслити основні цілі ООН за Статутом. Назвати дату та місце створення

ООН та дату святкування Дня ООН. Перерахувати загальновизнані принципи мирного існування, на яких ґрунтується діяльність ООН. Назвати головні органи ООН (Генеральна Асамблея (ГА), Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП), Секретаріат на чолі з Генеральним Секретарем, Міжнародний Суд та Рада з Опіки) та 19 спеціалізованих організацій ООН (фінансові - МВФ, МБРР, МАР, МФК, БАГІ, МЦУІС; галузеві – ФАО, МФСР, ІКАО, ІМО, МСЕ, ВПС, ЮНІДО, ВТО, ВОІВ, ВМО; соціальні – ЮНЕСКО, МОП, ВООЗ; а також: СОТ та МАГАТЕ), окреслити сфери та галузі їх діяльності. Перерахувати програми та фонди ООН (ПРООН, ЮНКТАД, ЮНЕП, ЮНІСЕФ, ЮНІФЕМ, ЮНФПА, ВПП, ООН-Хабітат), сфери та напрямки їх діяльності. Знати, хто займає і займав посадку Генерального Секретаря ООН.

☞ Розкриття **другого питання** передбачає аналіз студентом сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2000 року, в межах якої відбувся Саміт тисячоліття ООН. Необхідно окреслити основні тези, які звучали у виступах доповідачів. Також, треба проаналізувати специфіку «жіночих» питань на Саміті. Розповісти про Декларацію Тисячоліття, як результат роботи Саміту. Назвати та проаналізувати чіткі напрямки діяльності ООН у новому тисячолітті (підтримка міжнародного миру та безпеки; викорінення злиденності; охорона навколишнього середовища; права людини та відповідальне врядування; зміцнення ООН). Проаналізувати ключові цілі, визначені в Декларації (мир, безпека та розброєння; розвиток та викорінення злиднів; охорона довкілля; права людини, демократія та добре управління; захист уразливих; задоволення особливих потреб Африки, зміцнення ООН). Проаналізувати основну тезу Декларації тисячоліття ООН про необхідність створення нового глобального партнерства та визначення основних цінностей та принципів сприяння розвитку. Назвати вісім глобальних цілей суспільного розвитку, визначених і сформульованих в Декларації тисячоліття ООН.

☞ **Третє питання** передбачає аналіз восьми Цілей на основі восьми глав Декларації Тисячоліття, які розподіляються на 19 задач. Необхідно проаналізувати кожну із поставлених цілей, а саме: 1) викорінення крайнього зубожіння та голоду; 2) надання всім жителям планети початкової освіти; 3) забезпечення гендерної рівності та розширення прав жінок; 4) скорочення дитячої смертності; 5) покращення охорони здоров'я матерів; 6) боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями; 7) забезпечення екологічної стійкості; 8) формування глобального партнерства в цілях розвитку. Також необхідно назвати відповідні індикатори вимірювання 19 задач. Студент, при відповіді на дане питання, повинен дати визначення поняттю «Цілі розвитку тисячоліття» та знати дату першої віхи у досягненні цілей. Крім того, треба визначити основні напрямки діяльності Програми розвитку ООН (ПРООН), враховуючи те, що найважливішими завданнями ПРООН вважає боротьбу із злиднями та голодом і забезпечення екологічної зрілості. Для більш ґрунтовної відповіді, необхідно знати зміст Місцевого порядку денного XXI ст., який забезпечує гармонізацію ЦРТ з пріоритетами сталого місцевого розвитку. Також треба ознайомитися із сутністю «дорожньої карти» і її роллю у реалізації

ЦРТ. Дана інформація відображається у щорічних доповідях Генерального секретаря ООН.

Відповідь на **четверте питання** слід розпочати із результатів Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Необхідно проаналізувати вихідні положення концепції сталого розвитку, а також Декларацію Ріо «Про екологічний та економічний розвиток», «Порядок денний на XXI століття» та Програму «Ріо+5» (1997 р.) Слід дати визначення поняттям: «соціосфера», «ноосфера». Проаналізувати зустріч країн та урядів «Ріо+10» в Йоганнесбурзі (2002 р.). Розповісти про два основні документи, яку було прийнято на зустрічі: Йоганнесбурзьку декларацію зі сталого розвитку та План виконання рішень (пріоритети діяльності). Акцентувати увагу на основних завданнях для досягнення сталого розвитку (подолання бідності; зміна моделей споживання, охорона і раціональне використання природної ресурсної бази). Вивчити засоби здійснення Плану виконання рішень, а саме: координацію макроекономічної політики країн; стимулювання припливу прямих іноземних інвестицій; збільшення обсягу офіційної допомоги; заохочення приватного сектора; розширення, полегшення і фінансування доступу до економічно безпечних технологій; послаблення надмірного тягаря заборгованості країн, що розвиваються та ін. Зокрема, необхідно приділити увагу добровільним партнерствам, які мали забезпечувати збирання, акумуляцію та впровадження додаткових ресурсів для реалізації відповідних зобов'язань щодо досягнення сталого розвитку. Включити у відповідь інформацію про права людини, зокрема права на житло, питну воду, охорону здоров'я та ін.

Питання для самоконтролю

1. Якими є основні негативні наслідки розвитку світу?
2. Що є метою ООН?
3. Чим викликане підвищення ролі ООН в сучасному світі?
4. Охарактеризуйте структуру ООН у контексті її відповідності завданням переходу до сталого розвитку.
5. Розкрийте функціональне призначення спеціалізованих установ ООН.
6. Охарактеризуйте результати Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992р.).
7. Яка роль відведена «Порядку денному на XXI століття»?
8. Розкрийте основні принципи Декларації Ріо.
9. Охарактеризуйте значення Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002р.).
10. Визначте сутність концепції сталого розвитку суспільства.
11. Розкрийте зміст Плану виконання рішень, прийнятого в Йоганнесбурзі.
12. У чому полягають основні завдання щодо подолання бідності?
13. У чому полягають основні завдання щодо заміни несталих моделей споживання та виробництва?
14. Які основні завдання охорони та раціонального використання природної ресурсної бази?

15. Якими є основні засоби здійснення Плану виконання рішень?

☞ Теми рефератів

1. Взаємозв'язок між концепцією сталого розвитку та Цілями розвитку тисячоліття.
2. Порівняльна характеристика змісту та результатів конференцій у Ріо-де-Жанейро (1992р.) та в Йоганнесбурзі (2002р.).
3. Порівняльна характеристика Порядку денного на ХХІ ст. та Плану виконання рішень.
4. Основні тенденції у досягненні ЦРТ.
5. Порівняльна характеристика Декларації Ріо та Йоганнесбурзької Декларації зі сталого розвитку.
6. Причини відставання у досягненні Цілей розвитку тисячоліття.
7. Основні причини невдач у реалізації концепції сталого розвитку та досягненні Цілей розвитку тисячоліття.

📖 Основна література

1. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку. - 26 серпня - 4 вересня 2002 року. - Йоганнесбург, Південна Африка / Видання друге. – К. : ПРООН/МПВСР, 2007. – 81 с.
2. Доклад об осуществлении целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия, за 2010 год. - ООН. Опубликовано Департаментом ООН по экономическим и социальным вопросам (ДЭСВ), июнь 2010 г. – Нью-Йорк. – 80 с. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.un.org/russian/millenniumgoals/mdgreport2010.pdf.
3. Организация Объединенных Наций: основные факты. – М. : Издательство «Весь Мир», 2005. –124 с.
4. Платонов Г. В., Гирусов Э. В. Устойчивое развитие – путь к ноосфере / Г. В. Платонов, Э. В. Гирусов // Вестник Московского университета. – Сер. философия. – 1997. – № 1. – С. 49-67.
5. Проблеми сталого розвитку. До десятиріччя Саміту «Планета Земля»: 1992 р. / С. А. Лісовський // Український географічний журнал. – 2002. – № 3. – С. 3-10.
6. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на ХХІ століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.

Додаткова література

1. Йоханнесбургская встреча на высшем уровне 2002 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.un.org/russian/conferen.
2. Міжнародний рік біорізноманіття та перспективи розвитку диверситології / К. Ситник, О. Протасов // Вісн. НАН України. – 2010. – № 3. – С. 13-16.

3. Міжнародні організації: [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Ковалевський, Ю. Г. Козак, С. Г. Грищенко та ін. - За ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського. - 2-ге вид. - К. : ЦУЛ, 2007. - 440 с.
4. Міжнародні організації: навч. посіб. / О. С. Кучик, І. Р. Суховолець, А. Б. Стельмах та ін. - За ред. О. С. Кучика. - 2-ге вид., перероб. і допов. - К. : Знання, 2007. - 560 с.
5. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.un.org/russian/
6. Офіційний сайт ПРООН [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/ru/ga/undp>.
7. Офіційний сайт ЮНЕП [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.unrussia.ru/institutions/unep.html>.
8. Ріо-де-Жанейро–Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський та ін. - К. : Геопринт, 2002. - 118 с.
9. Устойчивое развитие: теория, методология, практика: учебник / Ред.: Л. Г. Мельник. - Сумы: Университетская книга, 2009. - 1216 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема: Економічне зростання і сталий розвиток

План

1. Економічний розвиток та економічне зростання.
2. Фактори економічного зростання і сталий розвиток.
3. Теорії сталого розвитку.
4. Слабка та сильна стійкість. Індикатори сталого розвитку.

 Основні поняття: економічний розвиток, економічне зростання, сталий економічний розвиток, стале економічне зростання, фактори економічного розвитку, індикатори сталого розвитку.

Методичні рекомендації

 Розкриваючи **перше питання**, необхідно розпочати із визначень основних понять, а саме: «розвиток», «суспільний розвиток», «економічний розвиток», «соціально-економічний розвиток», «економічне зростання», «сталий економічний розвиток» та «стале економічне зростання»; співвіднести поняття «розвиток» та «зростання». Проаналізувати показники економічного зростання. Розповісти про два типи економічного зростання. Вивчити проблеми теорії економічного зростання. Розглянути особливості економічного зростання під час структурних трансформацій. Акцентувати увагу на умові досягнення сталості економічного розвитку, а саме його збалансованості, врівноваженості у системі «економіка-природа-соціум». Проаналізувати глобальну економічну рівновагу, сформульовану членом Римського клубу Е. Пестелем. Розповісти про напрямки діяльності та основні задачі Римського клубу та його

засновників, членів (А. Печеї, О. Кінг та ін.). Також, необхідно перерахувати та проаналізувати передумови глобальної рівноваги (Е. Пестель). Назвати показники, які характеризують сталість розвитку та біосферосумісність. Обґрунтувати суть структурної перебудови економіки для цілей сталого розвитку. Проаналізуйте концепцію сталого розвитку як альтернативу необмеженому економічному зростанню (фундаментальну основу традиційної економіки. Розповісти про кризові явища в економіці 70-80-х років, як результат орієнтації економіки на короткострокову максимізацію прибутку та задоволення індивідуумів-споживачів, що призводить до виснаження природних та людських ресурсів.

☞ Розкриття **другого питання** передбачає аналіз студентом основних понять: «ВВП», «ВНП», «капітал», «трудові ресурси», «природні ресурси», «ресурси управління», «інноваційні ресурси». Необхідно акцентувати увагу на тому, що до основних факторів виробництва та економічного розвитку в класичній економічній науці відносять капітал, працю та землю, тобто трудові ресурси, засоби виробництва у товарній та грошовій формі та природні ресурси. Зокрема, треба зазначити, що розвиток економіки в ХХ столітті привів до формування нових факторів виробництва – ресурсів управління (менеджменту) та науки (новітні технології – інновації). Проаналізувати міжнародний територіальний розподіл праці. Розкрити сутність необхідності переходу до екологічної економіки та економіки сталого розвитку. Дати аналіз нераціональному використанню ресурсів довкілля. Вивчити особливості «дематеріалізації» господарської діяльності

☞ **Третє питання** передбачає аналіз теорій сталого розвитку і стратегій його реалізації. Розпочати доповідь з ідеї підтримки у майбутньому «стаціонарного стану економіки» Дж. Міля, як реакцію на суперечності між економічним зростанням та обмеженістю ресурсів. Проаналізувати «неокласичну теорію» економічного регулювання А. Пігу (30-ті рр. ХХ ст.), економічні функції навколишнього природного середовища (суспільне споживання; розміщення відходів; територіальна база для господарської діяльності економічних суб'єктів; запас сировини), які зменшують потенціал економічного зростання внаслідок кількісного і якісного виснаження. Розглянути ідеї гармонізації взаємин між суспільством і середовищем на екологічних засадах у концепції ноосфери академіка В. І. Вернадського. Зокрема, проаналізувати відносини суспільства і біосфери, важливість підвищення рівня розвитку науково-технічної думки. Окреслити сутність переходу від ресурсної до біосферної концепції розвитку та передумови коеволюції суспільства і природи. Знати причини порушення замкнутості глобальних біохімічних кругообігів. Проаналізувати теорію самопідтримуваного зростання У. Ростоу про стимулювання розвитку техніко-економічних елементів господарської системи (рівня розвитку техніки; галузевої структури господарства, частки виробничого накопичення у національному доході, структури споживання та ін.). Вивчити теорію Р. Харрода-Е. Домара і Дж. Кейнса про інвестиції як каталізатор розвитку; теорію циклів кон'юнктури М. Д. Кондратьєва та Й. Шумпетера. Розказати про

теорії, в яких розроблялися економічні регулятори еколого - виробничої збалансованості, а саме: теорія зовнішніх ефектів Р. Коуза (1960 р.); система прийняття рішень, заснована «на інтерналізації зовнішніх ефектів» А. Ендерса; стратегія «нульового зростання» Д. Медоуза та групи вчених Римського клубу (70-ті роки); теорія Хікса-Ліндаля щодо максимального сукупного доходу, який може бути вироблений за умови щонайменшого збереження сукупного капіталу, за допомогою якого виробляється цей дохід. Проаналізувати особливості реалізації форм капіталу в умовах втілення даних теорій у життя.

♣ **Доповідь по четвертому питанню** необхідно розпочати із аналізу форм капіталу в концепції сталого розвитку, акцентувати увагу на функціях природного капіталу. Проаналізувати проблематику збереження капіталу, як створеного людиною, так і природою. Розкрити сутність проблеми традиційної економіки. Розказати про ситуації «слабкої стійкості» та «сильної стійкості». Дати порівняльну характеристику основних положень концепції техногенного розвитку та еколого-економічної концепції за такими критеріями: рівень екологічності економіки, стратегія управління, етика. Дати характеристику індикаторам сталого розвитку як критеріям і показникам контролю, моніторингу досягнення цілей сталого розвитку, оцінки ефективності використаних засобів та інструментів. Проаналізувати комплекс індикаторів, які відіграють ключову роль у діагностиці складної системи «природа-економіка-людина». Розповісти історію розробки індикаторів сталого розвитку. Зокрема, знати два напрямки проведення досліджень з формування індикаторів сталого розвитку. Також дати аналіз першим двом індикаторам сталого розвитку, які були розроблені Комісією зі сталого розвитку між 1994 і 2001 рр. У доповіді необхідно акцентувати увагу на базовому наборі індикаторів сталого розвитку (чотири основні групи: соціальні; економічні; екологічні; інституційні). Знати значення «Блакитної книги» у формуванні індикаторів сталого розвитку. Охарактеризувати набір індикаторів сталого розвитку на 2005 рік. Проаналізувати структуру системи індикаторів «тема-субтема». Окреслити взаємозв'язок системи показників сталого розвитку із системою показників Цілей розвитку тисячоліття. Назвати відмінності даних систем показників за метою, колом питань та характером показників. Розповісти про систему індикаторів сталого розвитку, розроблену в Європейському Союзі. Вивчити сім ключових задач оновленої ЄС стратегії сталого розвитку (2006 р.), що було обумовлено значним розширенням ЄС в 2004 році.

◆ ? Питання для самоконтролю

1. Що таке економічний розвиток та економічне зростання, які їхні критерії?
2. Що таке фактори економічного зростання?
3. Назвіть класичні та новітні фактори економічного розвитку.
4. Коли співпадають фактори економічного розвитку і економічного зростання?
5. Які основні форми має капітал в теорії сталого розвитку?
6. Поясніть сутність «слабкої» та «сильної стійкості».
7. Розкрийте сутність концепції «критичного природного капіталу».

8. Навіщо потрібні індикатори сталого розвитку?
9. Коли була розроблена перша система індикаторів сталого розвитку та яка її структура?
10. Які критерії визначення показників сталого розвитку?
11. Назвіть основні теми в системі індикаторів 2007 р.
12. Які теми, підтеми та показники економічних індикаторів сталого розвитку третьої редакції?

☞ Темі рефератів

1. Роль знань та кваліфікації трудових ресурсів у переході на засади сталого розвитку.
2. Роль науково-технологічного фактора у забезпеченні сталого розвитку.
3. Порівняння техногенної (традиційної) концепції економічного розвитку з концепцією сталого розвитку.
4. Порівняння систем індикаторів сталого розвитку 1996 р. та 2007 р.
5. Аналіз змін в економічних показниках сталого розвитку, що пропонуються ООН.
6. Аналіз змін в екологічних показниках сталого розвитку, що пропонуються ООН.
7. Порівняння систем показників сталого розвитку, що пропонуються ООН та ЄС.

📖 Основна література

1. Вернадський В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. - Разд.1. - Научная мысль как планетное явление. – М. : Наука, 1988. – 208 с.
2. Нуреев Р. Теории развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2000. – № 4. – С. 137-156.
3. Платонов Г. В. Устойчивое развитие – путь к ноосфере / Г. В. Платонов, С. В. Гирусов // Вестник Московского университета. – Сер. философия. – 1997. – № 1. – С. 54.
4. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса. Учебное пособие под общей редакцией проф. В. П. Колесова (экономический факультет МГУ). - 2-е издание, дополненное и переработанное. – М. : Права человека, 2008. – 636 с.
5. Эндрес А. Экономика окружающей среды: Введение / А. Эндрес. - Перевод с нем. С. И. Дорогунцова, Б. И. Данилишина. – К. : Либідь, 1995. – 143 с.

Додаткова література

1. Глобальное устойчивое развитие: Монографія / О. Г. Белорус, Ю. М. Мацейко. – Киев. нац. экон. ун-т им. В.Гетьмана; Ин-т мировой экономики и междунар. отношений НАН Украины; Междунар. ин-т глобалистики, Междунар. ассоц. «Украина-Рим. Клуб». – К., 2006. – 486 с.
2. Основи стійкого розвитку: Навч. посіб. / Л. Г. Мельник. – Суми, 2006. – 383 с.

3. Павлов И. Е. Единство и взаимосвязь понятий в модели: «Экологическая опасность – экологическая безопасность – устойчивое развитие» в экологической политике Украины и России / И. Е. Павлов // Екологічна безпека прибережної та шельфової зон та комплексне використання ресурсів шельфу: Зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 8. – С. 233-246.
4. Ревчун Б. «Економічне зростання» чи «економічний розвиток»? / Б. Ревчун // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 85-88.
5. Устойчивое развитие – будущее человечества / В. И. Назаров // Наука та наукознавство. – 2008. – № 3. – С. 20-27.
6. Устойчивое развитие: теория, методология, практика: учебник / Ред. : Л. Г. Мельник. – Сумы: Унивверситетская книга, 2009. – 1216 с.
7. Устойчивость окружающей среды и цели тысячелетия в области развития. Программа развития ООН. Региональное бюро по Европе и СНГ. Программа экологического управления. – Братислава, 2005. – 10 с.
8. Шубаровская Е. Устойчивое экономическое развитие: понятие и направление исследований / Е. Шубаровская // Экономика Украины. – 2005. – № 1. – С. 36-42.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема: Екологічні проблеми у контексті сталого розвитку

План

1. Основні екологічні проблеми України та світу.
2. Екологічні проблеми у стратегії національної безпеки України.
3. Актуальність екологічно збалансованого розвитку.
4. Пріоритети збалансованого розвитку

 Основні поняття: екологія, нормативи, забруднення, вода, повітря, ґрунти, відходи, біоресурси, біорізноманіття, пріоритети, збалансований розвиток

Методичні рекомендації

👉 Розкриваючи **перше питання**, необхідно розпочати із аналізу сутності волюнтаристського підходу до розміщення і нарощування промислових потужностей без врахування екологічних можливостей регіонів. Розповісти про потужні гіганти металургії, енергетики, хімії, гірничорудної та вугільної промисловості, машинобудування, які зосереджені на території України. Проаналізувати ситуацію перевищення смертності над народжуваністю в Україні. Дати характеристику діяльності відомчих систем управління і контролю в галузі охорони та раціонального використання природних ресурсів. Проаналізувати основні екологічні проблеми, а саме: атмосферне повітря; водні ресурси; земельні ресурси; підтоплення земель; відходи, біоресурси та тваринний світ. Розповісти про джерела фінансування і матеріально-технічного

забезпечення у вирішенні екологічних проблем сучасності. Назвати фізичні наслідки екологічних проблем для здоров'я населення

☞ **Друге питання** передбачає загальний аналіз антропогенного впливу на природні екосистеми. Виділити причини демографічної кризи. Виділити зміни у структурі хвороб за останні десятиріч. Назвати джерела безпосередньої загрози здоров'ю людини. Згадати наслідки аварії ЧАЕС. Розглянути внутрішні аспекти політики екологічної безпеки України. Проаналізувати економіко-правові та економічні механізми, що використовуються в країнах з ринковою економікою для розв'язання екологічних проблем. Знайти інформацію про розподіл екологічних платежів: український та світовий досвід. Навести приклади природоохоронних заходів в Україні та світі. Розповісти про стратегічну мету політики екологічної безпеки України; міжнародні аспекти політики екологічної безпеки України; міжнародні заходи, що вживаються в окремих державах, щодо розв'язання окремих питань екологічної безпеки. Розкрити особливості взаємодії практичних заходів на міжнародному, регіональному, національному рівнях; акцентувати увагу на міжнародному порядку для всіх держав. Дати характеристику збалансованого розвитку як гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних складових розвитку. Сформулювати ключову ідею збалансованого розвитку. Визначити головні принципи збалансованого розвитку. Виділити проблеми збалансованого розвитку. Перерахувати кроки по збалансованому розвитку. Знати сутність таких стратегічних документів як: Національна стратегія збалансованого розвитку, Національний план дій з охорони навколишнього середовища, Амстердамський договір Європейського Союзу (1997 р.). Дати визначення таким поняттям: «екологічна безпека», «національна безпека держав», «міжнародна політика», «внутрішня політика», «екологічні проблеми», «національні інтереси», «міжнародна екобезпека», «екологічний моніторинг та контроль», «якість життя», «соціальні зміни».

☞ **Третє питання** необхідно розпочати із аналізу сутності розбалансованості у використанні природних ресурсів та їх відтворенні. Далі – дати характеристику глобальним екологічним кризам (потепління, руйнування озонового шару, забруднення довкілля, спустелювання, кислотні дощі, деградація біорізноманіття та ін.). Проаналізувати природо-ресурсний потенціал України. Розповісти про те, що збалансований розвиток передбачає розробку і впровадження інноваційної моделі економічного розвитку, пов'язаною із розвитком науки, сучасних наукоємних високотехнологічних галузей, прогресивних енерго- та ресурсозберігаючих технологій, застосування екологічно обґрунтованих принципів ведення сільського господарства. Розповісти про еколого-економічні механізми відшкодування ризиків. Проаналізувати тезу: збалансований розвиток потребує формування соціальної держави та системних інвестицій в людину, підвищення рівня екологічної освіти і культури, формування нового природоохоронного світогляду громадян України. Дати характеристику сутності деградації довкілля. Розглянути формування громадянського суспільства, впровадження механізмів громадянського контролю за діяльністю органів державної влади, залучення

громадян до прийняття екологічно важливих рішень як важливий елемент збалансованого розвитку. Дати визначення поняттю «екологічна культура». Розкрити сутність єдиної глобальної стратегії розвитку, нової шкали морально-етичних цінностей, нових способів розв'язання суперечностей між природою та людиною. Дати характеристику принципу гуманізму.

☞ Розкриття **четвертого питання** передбачає аналіз студентом стратегічної мети зміни моделі виробництва і споживання в контексті реалізації екологічної політики, особливостей реалізації стратегії збалансованого (сталого) розвитку. Знати специфіку Українського екологічного конгресу 2009 року. Дати характеристику пріоритетам сталого розвитку за допомогою аналізу таких основних напрямків діяльності як: формування законодавчої та інституційної бази збалансованого розвитку; структурна перебудова та екологізація економіки України; освіта і наукове забезпечення у сфері збалансованого розвитку; збереження біологічного і ландшафтного різноманіття; енергозбереження і збалансований розвиток енергетики; регіональні екологічні проблеми в контексті переходу до збалансованого розвитку. Розкрити особливості регіональної політики в Україні та в ЄС. Розглянути перехід з галузевого підходу на цілісно-територіальний, як шлях до збалансованого розвитку. Проаналізувати збереження самобутності як пріоритету для регіонів на шляху до сталого розвитку. Розповісти про особливості незбалансованої економіки у Радянському Союзі. Знати значення інвестицій на шляху до економічно і екологічно збалансованого сталого розвитку. Навести приклади українського та зарубіжного досвіду із сфери державної політики щодо заходів по збереженню унікального природного потенціалу.

Питання для самоконтролю

1. Наведіть аргументи, що свідчать про загострення екологічних проблем в Україні і в світі.
2. Які чинники призвели до розбалансування відносин між природою та людиною, суспільством?
3. Наведіть аргументи, що свідчать про недбалість влади в Україні та інших країнах щодо екологічно незбалансованого розвитку.
4. Назвіть основні екологічні проблеми в Україні.
5. Який зв'язок існує між збалансованим (сталим) розвитком і формуванням громадянського суспільства?
6. У чому полягає небезпека глобальних кліматичних змін?
7. Які заходи можуть пом'якшити негативні наслідки глобальних змін клімату?
8. У чому полягає небезпека існуючої практики використання земельних ресурсів в Україні?
9. Назвіть основні заходи, необхідні для переходу до збалансованого землекористування.
10. У чому полягає небезпека існуючої практики роботи з відходами?
11. Назвіть основні напрями вирішення проблеми відходів.

12. Назвіть основні внутрішні аспекти політики екологічної безпеки України.
13. Назвіть міжнародні аспекти політики екологічної безпеки України.
14. Назвіть основні принципи, на яких ґрунтується збалансований (сталий) розвиток.
15. Охарактеризуйте основні пріоритети екологічно збалансованого розвитку України.

☞ Теми рефератів

1. Екологічна складова сталого розвитку суспільства.
2. Актуальність екологічно збалансованого розвитку у сучасній Україні.
3. Негативні для довкілля наслідки існуючої моделі розвитку України.
4. Основні екологічні проблеми сучасного світу.
5. Збереження екосистем як глобальна проблема.
6. Екологічні проблеми у стратегії національної безпеки.
7. Пріоритети розвитку, збалансованого у трикутнику «соціум – екологія - економіка».
8. небезпека глобального потепління та шляхи її зменшення.
9. Забезпечення якісною питною водою як глобальна проблема.
10. Причини і наслідки небезпечного забруднення атмосфери.
11. Стан лісів та лісового господарства в Україні та у світі.
12. Родючість ґрунтів як глобальна проблема.
13. Проблема спустелювання у сучасному світі та шляхи її розв'язання.
14. Вплив навколишнього середовища на якість життя та здоров'я людей.

📖 Основна література

1. Абрамовский Е. Р. Атмосфера больших городов / Е. Р. Абрамовский, Н. Н. Переметчик. – Днепропетровск: Наука и образование, 2007. – 187 с.
2. Бровдій В. М. Екологічні проблеми України : (Проблеми ноогеніки): Навч. посіб. з екології. / В. М. Бровдій. – К.: Нац. пед. ун-т України ім. М. П. Драгоманова, Наук.-дослід. лаб. з проблем екол. освіти, 2000. – 110 с.
3. Бугаєв А. Ф. Глобальна екологія / А. Ф. Бугаєв. – К.: СПД, 2010. – 494 с.
4. Гор А. Земля у рівновазі: Екологія і людський дух / А. Гор. – Пер. з англ. – К.: Інтелс-фера, 2001. – 393 с.
5. Грабак Н. Х. Сучасні екологічні проблеми та шляхи їх подолання : навч. посіб. : у 2 т. / Н. Х. Грабак. – Т. 1. – Миколаїв : М-во освіти і науки України, Миколаїв. держ. гуманіт. ін-т ім. П.Могили, 2007. – 347 с.
6. Грабак Н. Х. Сучасні екологічні проблеми та шляхи їх подолання : навч. посіб.: у 2 т. / Н. Х. Грабак. – Т. 2. – Миколаїв: М-во освіти і науки України, Миколаїв. держ. гуманіт. ін-т ім. П. Могили, 2007. – 358 с.
7. Екологічні проблеми розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні / В. А. Смолій, Л. Ю. Беренштейн, П. П. Панченко та ін. – К.: Ін-т історії України.; Укр. акад. іст. наук.; Нац. аграр. ун-т. – К., 2000. – 223 с.
8. Проблеми планування в ресурсно-екологічній сфері: наук.-аналіт. доп. / Б. В. Буркинський та ін. – О.: ІПРЕЕД НАН України, 2009. – 46 с.

9. Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів / Г. Є. Гончаренко, С. В. Совгіра. – К. : Наук. світ, 2010. – 106 с.
10. Харичков С. К. Экономика и экология: совместимость развития: Мировой опыт и украинская перспектива / С. К. Харичков, Н. Н. Андреева, Л. Е. Купинец. – НАН Украины. Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед. – Одесса, 2007. – 178 с.
11. Энергетика и природная среда: проблемы взаимодействия / М. М. Ворончук, Б. З. Пириашвили, Б. П. Чиркин, О. И. Щепец. – Под ред. С. И. Дорогунцова. – НАН Украины. Совет по изучению производ. сил Украины. – К. : Наук. думка, 2005. – 207 с.

Додаткова література

1. Екологічні проблеми природокористування в Україні : Конспект лекцій / Київ. держ. торг.-екон. ун-т. / І. В. Чаус І.В. – Ред. Л. П. Покотилюк. – К., 2006. – 17 с.
2. Екологічні проблеми природокористування та ефективного енергозбереження: Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених і студентів, 27-29 квітня 2010 року, м. Київ: зб. тез доп. редкол. : А. М. Тугай та ін. - К. : КНУБА, 2010. – 456 с.
3. Екологічні проблеми регіонів України. Регіональні екологічні проблеми : матеріали XI Всеукр. наук. конф. студ., магістрантів і аспірантів, 21-25 квіт. 2009 р. – О. : ОДЕКУ, 2009. – 377 с.
4. Замула І. В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки / І. В. Замула. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 439 с.
5. Оцінка економічного збитку внаслідок забруднення навколишнього середовища: метод. вказівки до вивч. дисципліни «Еколого-екон. оптимізація вир-ва» для студ. спец. «Комп'ютер. еколого-екон. моніторинг» / Уклад. Караєва Н. В. – Відп. ред. І. В. Недін. – К. : НТУУ «КПІ», 2007. – 48 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 5

Тема: Людський розвиток як головний чинник і показник суспільного прогресу

План

1. Поняття людського розвитку, методи його вимірювання.
2. Рівень життя і людський розвиток. Індекс людського розвитку.
3. Освіта і людський розвиток. Переорієнтація освіти на сталий розвиток.
4. Сталий людський розвиток у розбудові громадянського суспільства.

 Основні поняття: людський розвиток, бідність, нерівність, здоров'я, смертність, освіта, неписьменність наука, освіта, достовірні знання, наукова база,

потенціал, наукові оцінки, прогнози, обізнаність. інтереси, глобалізація, партнерство, соціальні верстви, корпоративізм, громадянське суспільство, участь.

Методичні рекомендації

☞ Розкриваючи **перше питання**, необхідно розпочати із аналізу підходів до визначення поняття і сутності суспільного розвитку. Розповісти про концепцію «розширення людського вибору» А. Сен. Розказати про глобальні тематичні доповіді про людський розвиток (ДЛР), які публікує Програма розвитку ООН (ПРООН). Проаналізувати взаємозв'язок фізичного капіталу, людського капіталу і суспільного розвитку. Дати характеристику людському розвитку як важливої частини соціальної складової сталого загальнопланетарного розвитку, аналізуючи такі як: здоров'я людини, освіченість, матеріальний достаток та духовний розвиток, гендерна рівність, права людини. Проаналізувати проблему ототожнення людського розвитку і сталого розвитку. Розповісти про систему показників для вимірювання людського розвитку, моніторингу його динаміки, розроблену ООН (1990 р.) та про показник найвищого рівня – індекс людського розвитку (ІЛР). Визначити як розраховується ІЛР на основі таких параметрів життя людини як: рівень життя (дохід), отримання знань, тривалість життя. Назвати мету розрахунку ІЛР. Проаналізувати особливості розрахунку індексу бідності населення (ІБН), індексу бідності населення для країн, що розвиваються (ІБН-1), індексу бідності для розвинених країн (ІБН-2). Дати аналіз сутності та взаємозв'язку концепції безпеки людини та концепції людського розвитку. Охарактеризувати взаємозв'язок Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ), людського розвитку та стратегічного завдання соціальної інтеграції (соціального залучення). Проаналізувати реалізацію стратегії людського розвитку у сфері державної політики у таких напрямках: демографічний розвиток; охорона здоров'я; зайнятість; оплата праці; соціальний захист; регіональний та місцевий розвиток. Визначити ІЛР для України та його динаміку.

☞ Розкриття **другого питання** передбачає аналіз студентом категорії «добробут» у концепції людського розвитку як основи розширення можливостей вибору для людей. Проаналізувати особливості співвідношення ВВП та ІЛР. Розглянути економічне зростання як головну передумову зміцнення людського потенціалу. Дати характеристику різним видам нерівності. Виділити дві основні групи причин нерівного доступу до ресурсів: ті, що пов'язані із відмінностями особистісних рис людей; особливості порядку розподілу отриманого доходу у межах країни чи світу. Дати характеристику поняттю «економічна нерівність». Назвати причини актуальності проблем бідності, економічної та соціальної нерівності. Проаналізувати результати та перспективи подолання бідності у світі. Розглянути підходи до визначення поняття і сутності бідності; розрахунок меж бідності. Назвати і дати характеристику 6 політичним напрямів «для вивільнення із пасток бідності», які сформульовані у Доповіді з людського розвитку за 2006 рік. Вивчити стан виконання ЦРТ-1 «Скорочення бідності». Розповісти про оновлену в 2009 році

матрицю завдань та індикаторів, в якій визначаються завдання щодо подолання бідності.

☞ **Третє питання** передбачає аналіз права на освіту як одне із невід'ємних прав, проголошених Загальною декларацією прав людини. Проаналізувати рівень неосвіченості людей у світі та розширення можливостей людини через освіту. Розповісти про зустріч лідерів країн, що входять до «групи восьми» на саміті у Санкт-Петербурзі (2006 р.) та прийняти ними звернення «Освіта для інноваційних суспільств», в якому йдеться про освіту як основу прогресу людства. Охарактеризувати діяльність ЮНЕСКО у подоланні неосвіченості людей у світі. Визначити освіту як інструмент сталого людського розвитку у подоланні проблеми неосвіченості. Проаналізувати зв'язок освіти та економічного зростання як чинників соціального прогресу. Розкрити зміст тези: рівень освіченості не гарантує швидкого економічного зростання. Серед аргументів використовувати аналіз таких причин: неефективне використання людського капіталу; неефективне використання інвестицій в освіту; освіта може не відповідати потребам сучасного ринку праці; невизначеність стратегічних напрямів розвитку країни може гальмувати соціально-економічне зростання навіть за умов достатньо високого рівня масової освіти. Дати характеристику проблемі недостатнього використання інвестицій, особливо державних, у освіту та проблему розгляду урядом інвестицій у освіту як засобу економічного розвитку, а не як інвестиції у майбутнє. Акцентувати увагу на гендерних та вікових показниках неосвіченості. Назвати та проаналізувати національні моделі освітніх систем. Розглянути інтеграційні процеси в освіті. Дати визначення змісту та сутності Болонського процесу та Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Зазначити, що освіта зі сталого розвитку повинна включати питання динаміки фізичного, біологічного, соціально-екологічного середовища і розвитку людини; методологія сталого розвитку торкається усіх дисциплін і навчальних планів. Проаналізувати ухвалену Стратегію Європейської економічної комісії ООН з освіти в інтересах сталого розвитку (ОСР). Дати визначення поняттям «освіта» і «освіта в інтересах сталого розвитку» (ОСР). У процесі ОСР слід брати до уваги місцеві, національні та регіональні умови, глобальний контекст, забезпечуючи узгодження між глобальними і місцевими інтересами. Зазначити, що ОСР потребує налагодження багатостороннього співробітництва і партнерства, а організації системи ООН у співробітництві з неурядовими організаціями заохочують розвиток міжнародної мережі для досягнення глобальних цілей у галузі освіти.

У **четвертому питанні** необхідно проаналізувати підходи до визначення поняття «громадянське суспільство». Проаналізувати структуру громадянського суспільства, яка є відображенням структури наявних у суспільстві інтересів громадян. Дати характеристику громадянському суспільству як потужному об'єднанню громадян на всіх рівнях – на рівні виробничих одиниць, організацій, установ, на місцевому, національному, міжнародному рівнях. Проаналізувати неурядові організації як ключові чинники у формуванні і впровадженні багатьох демократичних структур

(назвати приклади). Розповісти про роль національних урядів у здійсненні національних проектів, програм, стратегій сталого розвитку. Назвати реально існуючі природоохоронні та правозахисні організації, проаналізувати сферу і напрямки їх діяльності. Дати визначення поняттям «міждержавні організації», «міжурядові організації», визначити їх сутність. Проаналізувати діяльність таких міждержавних (міжурядових) організацій як ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи. Дати аналіз співпраці міжнародних організацій у сфері сталого розвитку (наприклад, структурні підрозділи ООН, міжнародні організації системи ООН, такі як ЮНЕСКО, Міжнародна організація праці, Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та інші міжурядові організації не лише глобального, а також регіонального характеру: Рада Європи, Європейський Союз, Африканський Союз та інші). Описати тенденцію зростання ролі неурядових міжнародних організацій у світовій політиці (правозахисні, екологічні, жіночі, пацифістські, молодіжні організації та ін.; спілки лікарів, юристів, освітян). Розкрити роль місцевого самоврядування у просвітницькій діяльності, соціальній мобілізації громадськості і орієнтуванні її на досягнення сталого розвитку на місцевому рівні. Проаналізувати окремий розділ присвячений посиленню ролі соціальних груп у програмі дій «Порядок денний на XXI століття», ухвалений на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 рік). Дати аналіз ролі бізнесові і промислових структур, науковий и технічний колам, сільському господарству у соціально-економічному розвитку. Охарактеризувати ідеологічну платформу антиглобалістського руху.

Питання для самоконтролю

1. Що означає поняття «людський розвиток»?
2. У чому полягає сутність людського розвитку?
3. Чому ООН опікується питаннями людського розвитку?
4. Який зв'язок існує між концепціями людського розвитку, безпеки людини та соціального залучення?
5. Якими показниками вимірюється рівень людського розвитку?
6. Покажіть зв'язок між людським розвитком і Цілями розвитку тисячоліття.
7. Який зв'язок існує між людським розвитком та економічним зростанням?
8. У чому полягає актуальність проблеми бідності та соціальної нерівності?
9. Назвіть основні шляхи подолання бідності у світі.
10. Який зв'язок існує між здоров'ям, тривалістю життя і людським розвитком?
11. Якими показниками вимірюється здоров'я населення?
12. Який зв'язок існує між здоров'ям і довголіттям з одного боку, та суспільним прогресом – з іншого?
13. Охарактеризуйте місце освіти у людському розвитку.
14. Чому підвищується роль наукового обґрунтування рішень у галузі довкілля і сталого розвитку?
15. Яка роль належить працівникам науки у реалізації сталого розвитку?
16. Які галузі суспільного життя сьогодні потребують вироблення нових наукових знань?

17. У чому полягає небезпека відставання науки від потреб переходу суспільства на засади сталого розвитку?
18. У чому полягає роль освіти у реалізації сталого розвитку?
19. Які основні напрями переорієнтації освіти на сталий розвиток?
20. Яку роль відіграє поінформованість населення з питань сталого розвитку?
21. Якими є основні шляхи і засоби ефективного інформування населення з питань сталого розвитку?
22. Що означає термін «громадянське суспільство»?
23. Яку роль відіграє соціальне партнерство у переході до сталого розвитку?
24. Яка роль у сталому розвитку суспільства належить місцевому самоврядуванню?
25. Охарактеризуйте діяльність учасників руху радикального протесту противників глобалізації.

☞ Теми рефератів

1. Значення людського розвитку як складової сталого розвитку суспільства.
2. Доповіді ООН з людського розвитку як інструмент моніторингу досягнення глобальних Цілей Розвитку Тисячоліття.
3. Цілі Розвитку Тисячоліття для України: стан виконання та перспективи.
4. Тенденції народжуваності і смертності у сучасному світі.
5. Бідність у сучасному світі та шляхи її викорінення.
6. Шляхи подолання соціальної нерівності у глобалізованому світі.
7. Освіта як складова людського розвитку: проблема ефективності та напрями реформування.
8. Гендерні проблеми: витоки та сучасний стан.
9. Роль працівників науки у реалізації сталого розвитку.
10. Основні чинники, що вимагають вироблення нових наукових знань в галузі довкілля і сталого розвитку.
11. Небезпека відставання науки від потреб переходу суспільства на засади сталого розвитку.
12. Завдання вітчизняної науки у зв'язку з розробкою концепції сталого розвитку України.
13. Основні шляхи зміцнення наукової бази сталого розвитку і нового управління.
14. Актуальність розширення наукового знання про систему Земля.
15. Значення для сталого розвитку довгострокових наукових оцінок і прогнозів.
16. Проблеми створення наукового потенціалу для забезпечення сталого розвитку.
17. Сталий розвиток і освіта.
18. Підвищення освіченості населення як фактор сталого розвитку суспільства.
19. Сталий розвиток і правова культура громадян.
20. Специфічна роль освіти у реалізації сталого розвитку.
21. Основні напрями переорієнтації освіти на сталий розвиток.
22. Значення поінформованості населення з питань сталого розвитку.

23. Основні шляхи і засоби ефективного інформування населення з питань сталого розвитку.
24. Підготовка муніципальних кадрів як чинник сталого розвитку.
25. Сучасні інформаційні технології та їхня роль в реалізації ідей сталого розвитку.
26. Доступ громадян до інформації у контексті місцевого сталого розвитку.
27. Причини виникнення гострих розбіжностей інтересів різних країн, спільнот, корпорацій, верств населення щодо сталого розвитку.
28. Національні інтереси і сталий розвиток.
29. Протиріччя між економічно розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.
30. Розвиток конкуренції між надвеликими регіональними ринками.
31. Особливості протиріччя між національними державами і ТНК.
32. Протиріччя між різними верствами населення у сучасному світі.
33. Засоби подолання конфліктів інтересів.
34. Громадянське суспільство: вплив на процеси сталого розвитку
35. Громадянське суспільство і соціальне партнерство.
36. Роль громадських неурядових організацій національного та міжнародного рівня у реалізації групових інтересів.
37. Роль соціального партнерства у переході до сталого розвитку.
38. Узгодження інтересів різних верств як умова збалансованого місцевого розвитку.
39. Громада, влада, бізнес: роль соціального партнерства у збалансованому розвитку на місцевому рівні.
40. Роль місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у реалізації сталого розвитку за участі громад.

📖 Основна література

1. Америка: сталий розвиток: Новий консенсус заради майбутнього: Пер. з англ. / Президентська рада США з питань сталого розвитку. – 2-ге вид. – К. : Інтелсфера, 2001. – 186 с.
2. Вызов и преодоление: ВИЧ/СПИД и права человека в Украине: Пособие. - Второе издание. – К. : ПРООН, 2010. – 328 с.
3. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко і ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
4. Гор А. Земля у рівновазі. Екологія і людський дух / А. Гор. – К. : Інтелсфера, 2001. – 394 с.
5. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку. 26 серпня – 4 вересня 2002 року. Йоганнесбург, Південна Африка / Видання друге. – К. : ПРООН/МПВСР, 2007. – 97 с.
6. Доклад об осуществлении целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия за 2010 год. – Нью-Йорк: Департамент ООН по экономическим и социальным вопросам, 2010. – 76 с.

7. Дорогунцов С. Освітня сфера в інформаційному суспільстві / С. Дорогунцов, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2002. – № 11. – С. 32-34.
8. Дорогунцов С. І. Сталий розвиток і безпека: аспекти сполучення / С. І. Дорогунцов, О. М. Ральчук / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : Товариство «Знання» України, 2002. – 33 с.
9. Звіт з людського розвитку в Україні. Людський розвиток і європейський вибір України. Програма розвитку ООН в Україні. – 2008. – 110 с.
10. Згуровський М. З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2005 р. / М. З Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – 84 с.
11. Кинг А. Первая глобальная революция / А. Кинг, Б. Снайдер. – М. : Прогресс, 1991. – 293 с.
12. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
13. Марушевський Г. Б. Етика збалансованого розвитку: Монографія / Г. Б. Марушевський. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2008. – 440 с.
14. Медоуз Д. Х. За пределами роста / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рандерс. – М. : Прогресс, 1994. – 304 с.
15. Отчет по человеческому развитию 1994. – Оксфорд: Оксфорд Юниверсити Пресс, 1994. – 226 с.
16. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на ХХІ століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
17. Проектний документ ПРООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні». - 2010. – 123 с.
18. Степко М. Ф. Болонський процес і навчання впродовж життя / НТУ «Харківський політехнічний інститут» / М. Ф. Степко, Б. В. Клименко, Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ. – Харків: 2004. – 111 с.
19. Стратегія ЄЕК ООН для освіти в інтересах сталого розвитку. – ООН. Європейська економічна комісія. Нарада високого рівня представників міністерств охорони навколишнього середовища і освіти (Вільнюс, 17-18 березня 2005 року). – К. : ВЕЛ, 2009. – 38 с.
20. Цілі розвитку тисячоліття. Національна доповідь. Україна – 2010. – К. : Міністерство економіки України, 2010. – 110 с.
21. Цілі розвитку тисячоліття. Україна. – К. : Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції, 2003. – 24 с.

Додаткова література

1. Дорогунцов С. Освітня сфера в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс]. – С. Дорогунцов, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2002. – №11. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/articles/vis-nanu/2002-11/1.htm>.

2. Дорогунцов С. Сталий розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури [Електронний ресурс]. – С. Дорогунцов, О. Ральчук // Вісник НАН України. – 2001. – № 10. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/visnapanu/2001-10/4.htm>.
3. Инноватика государственного управления: прорыв в будущее: Материалы международной научно-практической конференции / Под общей ред. д.соц.н., д.мед.н., проф. В.Л.Романова. – М. : Изд-во «Проспект», 2006. – 467 с.
4. Присяжнюк В.К. Местное самоуправление: инновационные вызовы государственному управлению / В. К. Присяжнюк, А. П. Садовенко // Инноватика государственного управления: прорыв в будущее: Материалы международной научно-практической конференции. – Под общей ред. д.соц.н., д.мед.н., проф. В.Л.Романова. – М. : «Проспект», 2006. – С. 59-66.
5. Совершенствование образования – важнейшее условие перехода к устойчивому развитию // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / Под ред.проф. Л. Г. Мельника и проф. Н. Ханса. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 937-942.
6. Человеческое развитие – новое измерение социально-экономического прогресса: Учебное пособие. – Под общ. ред. проф. В. П. Колесова. – 2-е изд., дополненное и переработанное. – Москва, изд-во «Права человека», 2008. – 336 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема: Соціальна мобілізація для сталого місцевого розвитку

План

1. Роль громад у розвитку суспільства.
2. Поняття, складові елементи та механізми впровадження соціальної мобілізації.
3. Проект «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку».
4. Сутність проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»

 Основні поняття: громада, соціальна мобілізація, розвиток громади, партнерство громади і влади, МПВСР, МРГ, ПРИК, ЧПВР

Методичні рекомендації

 Розкриваючи **перше питання**, необхідно розпочати з аналізу ролі громади у вирішенні проблем бідності, становленні «общинної економіки» та розвитку соціально орієнтованого малого підприємництва. Розкрити сутність децентралізованого управління. Проаналізувати взаємовідносини між центральною та місцевою владою на шляху запровадження сталого розвитку. Розповісти про форми партнерства між місцевими урядами та одиницями місцевого самоврядування, громадами, центральним урядом, приватним сектором та організаціями громадянського суспільства у розробці та

впровадженні програм і проектів із сталого розвитку. Зробити аналіз акцій протесту громад. Розглянути розвиток громад на основі залучення та громадської активності як один із основних компонентів соціальних програм, орієнтованих на сталий розвиток на місцевому рівні. Розкрити сутність механізмів самопомоги та самоорганізації на рівні громади у вирішенні завдань місцевого та регіонального значення. Проаналізувати багатоманіття підходів до визначення та сутності поняття «територіальна громада». Дати характеристику територіальній громаді як суб'єкту місцевого самоврядування, носія його функцій та повноважень. Розповісти про сутність та напрямки діяльності місцевого самоврядування. Охарактеризувати правові форми участі громади у місцевому самоврядуванні. Назвати та проаналізувати юридичні форми об'єднання громадян. Розглянути сутність взаємодії організацій громад з міською владою як найважливішу передумову для соціального партнерства на місцевому рівні.

☞ Розкриття **другого питання** передбачає аналіз студентом багатоманіття підходів до визначення поняття «соціальна мобілізація». Розкрити сутність методу «соціальної мобілізації». Назвати сфери життєдіяльності, в яких інструмент соціальної мобілізації є найбільш дієвим. Розповісти історію використання соціальної мобілізації як інструменту для місцевого розвитку. Охарактеризувати покращення діяльності та взаємодії державного сектору та органів місцевого самоврядування в результаті використання методології соціальної мобілізації. Проаналізувати реалізацію механізму соціальної мобілізації за схемою «лідер-послідовники-однодумці-кадри». Дати аналіз тези про участь громад в рекомендаціях на всесвітньому саміті зі сталого розвитку 2002 року в Йоганнесбурзі (2002 р.). Назвати стадії залучення громади до участі у соціальній мобілізації. Виділити фактори успішного проведення соціальної мобілізації. Охарактеризувати особливості впровадження соціальної мобілізації в різних територіальних громадах. Вивчити причини неефективної взаємодії мобілізованої громади із представниками місцевої влади (мерами, членами ради або муніципальними службовцями). Проаналізувати елементи соціальної мобілізації (громадяни; лідери; активісти громади; визначення основних місцевих проблем та ранжування їх за пріоритетами; оцінка можливостей для вирішення першочергових проблем та втілення відповідних проектів; забезпечення та сприяння надходженню необхідних ресурсів до громади для реалізації можливостей, потреб; встановлення зв'язків з донорськими організаціями). Виділити позитивні наслідки застосування методу соціальної мобілізації. Назвати ресурси громади. Проаналізувати основні та додаткові фактори успішного застосування соціальної мобілізації на національному рівні. Дати характеристику етапам механізму соціальної мобілізації (створення організації громади; зміцнення потенціалу організації та її інституційний розвиток; досягнення організацією зрілості; спільне планування; реалізація проектів; виконання та підтримка заходів та корегування). Назвати переваги створення спілок громад. Перерахувати перешкоди на шляху реалізації методу соціальної мобілізації. Прокоментувати закони, якими регулюються процеси участі

громадян в управлінні («Про місцеве самоврядування», «Про органи самоорганізації населення», «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», «Про об'єднання громадян», «Про громадські організації», Європейська хартія місцевого самоврядування та ін.). Назвати проблеми, які викликають збої в діяльності громад. Розказати про діяльність Комітету експертів з державного управління ООН (квітень 2007 р.). Розкрити питання відповідальності та довіри у соціальній відповідальності.

☞ **Третє питання** передбачає аналіз Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) як глобальної мережі ООН в галузі розвитку, організації, яка відкриває країнам доступ до знань, досвіду та ресурсів задля допомоги людям у всьому світі будувати краще життя. Окреслити сфери допомоги ПРООН. Проаналізувати План дій ПРООН в Україні на 2006-2010 роки: заходи, спрямовані на розвиток громадської активності та соціальної мобілізації. Знати сутність проектів із сфери «Місцевий розвиток та безпечне середовище для людського розвитку», а саме: «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку» (МПВСР), «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ), «Програма розвитку та інтеграції Криму» (ПРІК), «Чорнобильська програма відродження та розвитку» (ЧПВР) та «Соціальна інтеграція та розвиток громадянської відповідальності молоді». Розповісти історію реалізацію проекту ПРООН «МПВСР»; назвати основну мету та цілі проекту, основних суб'єктів (міські ради та їхні асоціації, місцеві громади, освітні установи, неурядові громадські організації та органи державної влади), партнерів проекту; розкрити сутність підходу, який використовує програма та рівні реалізації заходів проекту. Вивчити головні методи реалізації проекту, а саме: метод соціальної мобілізації, метод спільного планування знизу-вгору, метод вибіркового-територіального підходу. Назвати рекомендації для розвитку громад, сформульованих на основі досвіду МПВСР. Дослідити питання співфінансування у МПВСР. Знати результати та досягнення впровадження МПВСР. Перерахувати суттєві перешкоди розгортання соціальної мобілізації.

У **четвертому питанні** необхідно розкрити сутність впровадження проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ) (грудень, 2007 р.) як шлях до посилення врядування за участі громад та покращення умов проживання людей в сільських та напівсільських населених пунктах. Проаналізувати роль ООН та ЄС у впровадженні та реалізації проекту. Охарактеризувати діяльність ЄС. Назвати мету та цілі МРГ. Дати характеристику методиці соціальної мобілізації місцевих громад, яка використовується проектом для залучення громад, органів державної влади, місцевого самоврядування та приватного сектору до співпраці та прийняття спільних рішень і відповідного розподілу ресурсів для сприяння вкоріненню принципів сталого розвитку на місцевому рівні. Розповісти про угоди про партнерство як основи діяльності Проекту. Проаналізувати алгоритм та критерії відбору громад до участі у проекті. Розповісти про результати в громадах-учасниках Проекту МРГ, а саме: чітка зміна в свідомості людей і влади щодо можливостей вирішення проблем громади на основі соціальної мобілізації; створено середовище для покращення здоров'я шляхом підвищення якості

медичних послуг і доступу до чистої води; збереження 30-80 % енергії шляхом ремонту системи опалювання, утеплення вікон, реконструкції вуличного освітлення, ремонту покрівлі та ін.; створено робочих місць на місцевому рівні; покращення якості надання освітніх послуг, шляхом зниження рівня захворюваності та організація шкільного транспорту.

Питання для самоконтролю

1. Яка роль належить громадам у розвитку суспільства?
2. Що таке соціальна мобілізація?
3. Яким є механізм соціальної мобілізації?
4. Розкрийте механізм залучення громади до активної участі у місцевому самоврядуванні.
5. Для вирішення яких проблем є ефективним метод соціальної мобілізації?
6. Охарактеризуйте фактори впливу на використання соціальної мобілізації.
7. Як залучати громади до дієвої участі у процесі територіального розвитку?
8. Які етапи проходить соціальна мобілізація?
9. Як в Україні здійснюється залучення громадян до управління?
10. Що таке асоціації (спілки) громад і коли вони починають створюватися?
11. Чому не можна вирішити всі місцеві проблеми за допомогою інструменту соціальної мобілізації?
12. Які основні цілі та механізм реалізації проекту МПВСР?
13. Які основні цілі та механізм реалізації проекту МРГ?
14. Які основні цілі та механізми реалізації проекту ПРИК?
15. Які основні цілі та механізми реалізації проекту ЧПВР?

Темати рефератів

1. Причини зростання ролі громад у сталому розвитку суспільства.
2. Можливості соціальної мобілізації у розбудові сталого суспільства.
3. Механізм впровадження інструменту соціальної мобілізації.
4. Проблеми залучення громадян до управління місцевим розвитком в Україні.
5. Фактори, що обумовлюють успішне застосування інструменту соціальної мобілізації в Україні.
6. Проблеми та недоліки діяльності громад в Україні.
7. Соціальна мобілізація як інструмент місцевого сталого розвитку.
8. Соціальна мобілізація: планування, реалізація, моніторинг.
9. Підхід до сталого місцевого розвитку, що ґрунтується на участі громад: досвід України.
10. Досвід проектів та програм ООН щодо сталого розвитку в Україні.
11. Зарубіжний досвід участі громадськості у розв'язанні актуальних місцевих проблем.
12. Фактори успішного вирішення місцевих проблем за участі громад.
13. Місцеві громади як елемент громадянського суспільства, що формується.

Основна література

1. Баймуратов М. Правовий статус територіальної громади в Україні: теоретичні та практичні проблеми / М. Баймуратов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.municipal.gov.ua/.../7slyh_zbirnik_mynryh_stattabaimyrat.doc.
2. Лисенко І. М. Територіальна громада в системі громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_28/Gileya28/P5.pdf. 19.12.2010.
3. Муніципальна програма врядування та сталого розвитку. – Програма розвитку ООН. – К., 2010. – 88 с.
4. Напрями національної політики участі громад у місцевому сталому розвитку. Аналітичний документ. Муніципальна програма врядування та сталого розвитку. – К. : ПРООН, 2007. – 64 с.
5. Об'єднання сил та ресурсів задля сталого розвитку. Співпраця між муніципалітетами. Посібник для практиків. – ПРООН, 2007. – 52 с.
6. Проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Звіт про впровадження. – 2009. – UNDP. – Україна. – 2010. – 95 с.
7. Проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Звіт про впровадження – 2-й квартал 2010. – UNDP. – Україна. – 2010. – 69 с.
8. Проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Звіт про впровадження. – 2010. – UNDP. – Україна. – 2010. – 67 с.
9. Тлумачний словник сучасної української мови / Укладачі Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко / За ред. доктора філологічних наук, проф. В. С. Калашника. – Харків Белкар-книга, 2005. – 800 с.
10. Чорнобильська програма відродження та розвитку. Звіт за 2008 р. – UNDP. – Україна, 2010. – 33 с.
11. Як створити дієздатну організацію громади. Практичний посібник. Муніципальне врядування та розширення повноважень громад. – UNDP. – Україна. – 2010. – 76 с.

Додаткова література

1. Місцевий розвиток, орієнтований на громаду. Офіційний сайт. Мікропроекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cba.org.ua/ua/activities/microprojects/details/5/89>.
2. Офіційний сайт ПРООН в Україні. Проекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undp.org.ua/ua/projects-list-all>.
3. Програма розвитку та інтеграції Криму. Офіційний сайт. Про програму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.crimea.ua/maincontent.php?type=about&menu_id=73&s=0&locale=uk.
4. Сороковський В. Децентралізація в дії: підвищення спроможності громад у наданні послуг: Методичний посібник. – К. : ТОВ РПЦ «Золоті Ворота». – 2009. – 115 с.

5. Як місцеві громади вирішують проблеми водопостачання та водовідведення: Аналітичне дослідження. Муніципальна програма врядування та сталого розвитку. – Програма розвитку ООН. – К., 2009. – 22 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема: Стратегічне планування та прогнозування сталого місцевого розвитку

План

1. Глобальний вимір сталого місцевого розвитку.
2. Значення стратегічного планування на місцевому рівні.
3. Організація розробки та формулювання стратегій сталого місцевого розвитку.
4. Впровадження стратегій.

 Основні поняття: план, стратегія, програма, заходи, SWOT-аналіз, МПД-21, управління, впровадження, Форум.

Методичні рекомендації

 Розкриваючи **перше питання**, необхідно розпочати із аналізу глобальних проблем сучасності. Далі необхідно перейти до аналізу проблем глобального характеру на місцевому рівні, таких як: неякісна питна вода; річка перетворена у стічну канаву відходів місцевого виробництва; не функціонує сільська школа, і діти мають діставатися у сусіднє село за десятків кілометрів; нахабне самоуправство місцевих чиновників та ін. Виділити суб'єктів вирішення глобальних проблем (уряд; законодавці; місцева громада; жителі міст і сіл. Розкрити сутність принципу субсидіарності як основи діяльності місцевого самоврядування. Проаналізувати сутність сталості місцевого розвитку (забезпечення належного житла для всіх; удосконалення управління населеними пунктами; сприяння створенню комплексної інфраструктури охорони довкілля; сприяння розвитку людських ресурсів та ін.). Розкрити сутність усвідомлення глобального значення місцевого сталого розвитку. Дати аналіз прийнятої на Європейській Конференції зі сталого розвитку великих та малих міст (м. Ольборз, Данія, 1994 р.), Ольборзьку Хартію «Міста Європи на шляху до сталого розвитку», як реакцію європейських країн на проблеми сталого розвитку населених пунктів та регіонів. Розповісти про Європейський Союз (ЄС) як одне з найпотужніших регіональних об'єднань у світі. Проаналізувати Стратегію ЄС щодо сталого розвитку (2002 р., була оновлена у 2006 р.), яка має на меті впровадження принципів сталості в усі сфери, де приймаються політичні рішення. Назвати міжнародні документи щодо місцевого розвитку (наприклад, Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.), Європейська Хартія міст (2002 р.), Лейпцігська хартія про сталий розвиток європейських міст (2007 р.) та ін.). Проаналізувати напрямки

діяльності Ради Європи (РЄ), як провідної європейської організації з питань захисту прав і свобод людини. Розглянути Європейську хартію міст II – Маніфест нового урбанізму, та засади, на яких має базуватися міське управління та розвиток, зазначених у ній. Назвати 12 принципів Стратегії Ради Європи щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні, погодженою після третього саміту (Варшава, 2005 р.).

♣ **Розкриття другого питання** передбачає аналіз студентом ресурсів (людських, матеріальних, фінансових та ін.), необхідних для реалізації стратегії, орієнтованої на сталий розвиток. Акцентувати увагу на необхідності досягнення балансу реалізації стратегії у всіх сферах суспільного буття, галузях суспільного розвитку та за участю всіх суб'єктів місцевого розвитку, розширення їхніх знань та навичок через використання різних форм навчання. Проаналізувати особливості Місцевого порядку денного-21. Розглянути проблему конфлікту інтересів при реалізації стратегії сталого розвитку. Розкрити значення для реалізації стратегії сталого розвитку таких факторів як: суспільної відповідальності; підвищення свідомості громадян, їхньої освіченості та рівня вихованості; узгодження ідей про майбутнє населеного пункту чи регіону; доступ до інформації, її аналізу та вмілого використання; взаємна довіра, соціальний діалог та партнерство. Назвати загальні принципи сталого розвитку, на основі яких здійснюється стратегічне планування сталого розвитку. Перерахувати основні чинники, які сприяють успішності стратегії сталого місцевого розвитку (ССМР). Приділити увагу принципам цілісності, системності, моральності, справедливості, рівності людей у вирішенні екологічних, економічних, та соціальних проблем, охорони довкілля, ефективного збалансованого та скоординованого управління у загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Проаналізувати відповідність даних принципів конкретним вимогам та завданням сталого місцевого розвитку у різних сферах суспільного життя: у сфері управління (напр., залучення місцевої спільноти, соціальних партнерів, громадян у процес планування та здійснення планів та ін.); у галузі економіки (напр., максимально можливе задоволення місцевих потреб завдяки використанню місцевих ресурсів, підтримку місцевого підприємництва, особливо малих підприємств та ін.); у галузі довкілля (напр., цілі та діяльність з охорони навколишнього середовища тісно переплітаються з цілями та діяльністю економічного розвитку, і навпаки та ін.); у соціальній сфері (напр., підтримка громадської, культурної, рекреаційної та спортивної діяльності та ін.).

♣ **Третє питання** передбачає аналіз систему заходів від підготовки до реалізації, моніторингу та оцінювання результатів стратегії сталого місцевого розвитку (ССМР). Проаналізувати сутність чотирьох етапів формування стратегії сталого розвитку. Необхідно розповісти про перший етап – аналіз ситуації, який передбачає збирання фактичного матеріалу, створення бази даних, визначення головних аспектів розвитку, оцінку поточної діяльності з підтримки розвитку (роль місцевих організацій), визначення ресурсів, наявних на місцевому, регіональному, національному рівнях, галузей, де їх бракує, джерел фінансування. Дати характеристику другому етапу - SWOT-аналізу (як

наслідок аналітичної діяльності на першому етапі) як інструменту стратегічного планування, який використовується для вивчення сильних сторін, слабких сторін, можливостей та потенційних загроз місцевому розвитку. Розповісти історію впровадження SWOT-аналізу у процес стратегічного планування. Дати характеристику матриці SWOT-аналізу як можливість висвітлення зв'язків між зазначеними чотирма групами чинників, а також значення таких категорій як «рівні розвитку», «обмеження», «ризики», «проблеми». Проаналізувати проблему ототожнення сильних сторін із можливостями, слабких сторін із загрозами, загроз із проблемами, можливостей із побажаннями. Перейти до аналізу третього етапу – прийняття рішень щодо стратегії: визначення кінцевої мети (бачення), завдань, пріоритетів, цілей та індикаторів. Розкрити сутність стратегічного бачення. Проаналізувати перетворення причинно-наслідкових відносин на залежність між метою та засобами її досягнення. Розкрити сутність завдань та цілей у стратегічному плануванні. Охарактеризувати роль індикаторів у стратегічному плануванні, як вимірників, які дозволяють контролювати і звіряти із стратегією хід реальних змін (наприклад, ефективність, результативність, сталість та ін.). Проаналізувати головне завдання четвертого етапу – розробка Плану дій (основний компонент реалізації ССМР) для виконання стратегічних завдань та досягнення кінцевого результату. Дати характеристику довгостроковій перспективі. Проаналізувати тезу: стратегія, життєвий цикл (тривалість у часі) якої включає в себе декілька багаторічних програм, які, у свою чергу, включають оперативні (річні) плани.

☝ У **четвертому питанні** необхідно проаналізувати впровадження, моніторинг та оцінювання реалізації «Плану дій». Виділити причини появи перешкод у впровадженні стратегії (напр., недоліки самого стратегічного планування, брак політичної волі у керівництва органів державного управління та місцевого самоврядування, скептичне ставлення та недостатньо активна позиція значної частини місцевого населення на ін.). Проаналізувати загальні напрями діяльності у впровадженні ССМР: підтримка та затвердження стратегій; спілкування, зв'язки з громадськістю; децентралізація та управління процесом планування та реалізації ССМР; моніторинг та оцінювання; перегляд та корегування. Дати аналіз першочерговим заходам при впровадженні стратегії, а саме: структури, задіяні у плануванні, мають бути реорганізовані у структури, що нести відповідальність за впровадження ССМР на основі наданих їм повноважень та спроможності; органи влади повинні інтегрувати завдання Плану дій та пропозиції щодо його реалізації у свою повсякденну діяльність, особливо щодо бюджетних та інвестиційних питань; постійний моніторинг та аналіз поточної політики на муніципальному рівні, бюджетних пріоритетів та практичної діяльності органів влади; зміни у підпорядкуванні та співпраці різних установ; створення необхідних органів координації роботи персоналу, причетного до впровадження стратегії. Розкрити сутність децентралізації як механізму гармонізації процесів управління на різних рівнях – національному, регіональному, місцевому. Розповісти про створення ефективних та адекватних організаційних структур, як головної передумови

успішного виконання Плану дій. Дати характеристику сутності та основним напрямкам діяльності Форуму та Координаційної комітету.

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні передумови переходу до сталого місцевого розвитку.
2. Який зв'язок існує між глобальними проблемами та місцевим розвитком?
3. Розкрийте поняття «сталий місцевий розвиток».
4. Охарактеризуйте основні принципи доброго демократичного врядування, погоджені Радою Європи.
5. Що таке «Місцевий порядок денний-21» та у чому полягає його особливість?
6. Які переваги дає розробка та реалізація МПД-21?
7. Які чинники забезпечують успішність МПД-21?
8. Які принципи покладені в основу стратегічного планування сталого місцевого розвитку?
9. Які основні завдання включаються до стратегії сталого місцевого розвитку?
10. Визначте головні завдання місцевого Форуму МПД-21?
11. Визначте основні етапи створення стратегії сталого місцевого розвитку.
12. Надайте переконливі приклади, що свідчать про увагу до сталого місцевого розвитку у Європі та інших регіонах світу.
13. Якою є мета Ольборзької хартії та як вона реалізується?

Теми рефератів

1. Місцевий порядок денний – 21: особливості визначення та реалізації.
2. Залучення громадськості до стратегічного планування місцевого розвитку.
3. Досвід розробки та реалізації стратегій сталого місцевого розвитку.
4. Зарубіжний досвід стратегічного планування місцевого сталого розвитку.
5. Методика стратегічного планування сталого розвитку на місцевому рівні.
6. Партнерство між владою, бізнесом, громадськістю у розробці стратегій сталого місцевого розвитку.
7. Розробка індикаторів сталого розвитку на місцевому рівні.
8. Роль місцевого самоврядування у досягненні сталості місцевого розвитку.
9. Формулювання основних завдань у стратегії сталого місцевого розвитку.

Основна література

1. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку 26 серпня – 4 вересня 2002 р. в Йоганнесбурзі. – К. : ПРООН в Україні. Муніципальна програма врядування і сталого розвитку України. –2004. –73 с.
2. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах. / Збірник. Укл. В. С. Куйбіда, В. В. Толкованов. – К. : ТОВ «Поліграфічний центр Крамар», 2010. – 258 с.
3. Напрями національної політики участі громад у місцевому сталому розвитку. Аналітичний документ. МПВСР. – К. : ПРООН, 2007. – 64 с.

4. Об'єднання сил та ресурсів задля сталого розвитку. Співпраця між муніципалітетами. Посібник для практиків. – ПРООН, 2007. – 52 с.
5. Планування місцевого сталого розвитку. Посібник з формулювання стратегії сталого місцевого розвитку. – К. : ПРООН, МПВСР, 2005. – 65 с.
6. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / Переклад з англійської: ВГО Проекти громад. Методичні рекомендації щодо підготовки та впровадження. – К. : Проект ПРООН «Муніципальне врядування та розширення повноважень громад», 2009. – 18 с.
7. Сороковський В. Є. Децентралізація в дії: підвищення спроможності громад у наданні послуг: Методичний посібник. – К. : ТОВ РПЦ «Золоті Ворота», 2009. – 116 с.
8. Сталий розвиток міст за участі громад. Аналітичний документ – К. : ПРООН / Муніципальна програма врядування та сталого розвитку, 2008. – 48 с.
9. Україна. Порядок денний на ХХІ століття. – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
10. Як місцеві громади вирішують проблеми водопостачання та водовідведення. Аналітичне дослідження. – К. : ПРООН / МПВСР, 2009. – 24 с.

Додаткова література

1. Варда Я. Острови надій: розробка стратегій локального розвитку / Я. Варда, В. Войцех Клосовскі. – Переклад з польської. - Видання друге. – К. : «Молодь», 2005. – 312 с.
2. Напрями й потреби політики сталого й економічно збалансованого розвитку в Україні. – К. : ПРООН, Муніципальна програма сталого розвитку, 2004. – 15 с.
3. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав – членів Ради Європи: Збірник / В. С. Куйбіда, В. А. Негода, В. В. Толкованов. – К. : Вид-во «Крамар», 2009. – 170 с.
4. Створення та діяльність об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Практичний посібник / Інститут місцевого розвитку. – К., 2007. – 288 с.
5. Як поліпшити якість муніципальних послуг і розширити участь громадськості в управлінні містом за допомогою методу звітних карток: Навчальний посібник. – К., 2007. – 96 с.

3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання 1. Проаналізувати Програму кращої практики місцевого самоврядування за такими напрямками.

1. Співробітництво громад: об'єднання зусиль та ресурсів.

Здатність громад (особливо малочисельних) самостійно вирішувати власні проблеми часом є недостатньою. Найкращим засобом посилення спроможності громад є співпраця – об'єднання зусиль та ресурсів для розв'язання спільних задач. У контексті підготовки до широкомасштабної реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні співпраця громад (муніципальне співробітництво) набуває особливого значення. Приклади успішної співпраці громад можуть допомогти кращому розумінню того, як у ході реформи мають бути законодавчо врегульовані механізми такого співробітництва. **Приклади кращих практик за цією темою:** 1) спільне вирішення проблеми твердих побутових відходів, очистки стоків та ін.; 2) спільний благоустрій та використання водойм, інших природних об'єктів, що знаходяться на території двох чи кількох громад; 3) спільна промоція, стратегія розвитку та інші проекти, засновані на спільній історії, традиціях, звичаях, пам'ятках природи та ін.; 4) спільне використання спортивних та культурних об'єктів: організація змагань, конкурсів, фестивалів та ін.

2. Місцеві ресурси: пошук та мобілізація на користь громаді.

Ресурси – це не лише фінанси. Місцевим ресурсом може стати по суті будь-який матеріальний, духовний чи інтелектуальний продукт, що слугує співпраці розвитку громади. Іноді громади мають недостатнє бачення своїх ресурсів (особливо – не фінансових) та/або використовують їх неналежним чином. Однак є приклади, коли громада знаходить внутрішній ресурс – подекуди несподіваний, нетривалий, але дієвий і навіть вирішальний для розвитку. За умови обмеженості бюджетів, уміння шукати та мобілізувати саме такі ресурси набуває особливої ваги, а подібні практики – особливої цінності. **Приклади кращих практик за цією темою:** 1) місцевий ресурс як поштовх до розвитку, як джерело успіху і процвітання громади. Примітка: тут може йтися про найрізноманітніші місцеві ресурси: природа (ландшафт, пам'ятки, водойми та ін.), історія та культура (об'єкти, традиції, народна творчість, місцеві промисли та ін.), люди (видатні земляки, місцеві таланти, молодь, старійшини та ін.), нематеріальні ресурси (ідеї, стратегії, проекти, ініціативи, бренди та ін.), а також інші засоби, мобілізовані громадою для потреб розвитку; 2) створення ресурсних центрів територіальних громад.

3. Демократія участі: залучення громадян до справ громади.

Як свідчить досвід демократичних країн, їх успішний розвиток значною мірою обумовлений саме активною співпрацею місцевої влади та громадян у вирішенні місцевих проблем. Участь громадян є одним з найважливіших ресурсів місцевого самоврядування. Однак в багатьох країнах цей ресурс використовується все ще недостатньо ефективно. З іншого боку, готовність членів громади до такої участі, подекуди, є низькою. Саме тому особливо

цінними є приклади успішних практик залучення громадян. **Приклади кращих практик за цією темою:** 1) практика використання механізмів громадської участі (зборів громадян, громадських слухань та ін.) для вирішення питань життєдіяльності громади; 2) приклади успішних місцевих ініціатив, які втілилися у рішення органу місцевого самоврядування та вплинули на вирішення проблем розвитку громади; 3) приклади успішної діяльності органів самоорганізації населення; 4) практика формування та ефективного застосування місцевих нормативних актів, які врегульовують громадську участь (статут громади, положення та ін.).

Практики мають відповідати таким критеріям:

1. Ініціатива: ініційована органами місцевого самоврядування.
2. Інноваційність: пропонує новий підхід до вирішення проблеми.
3. Ефективність: демонструє дієве ефективне використання місцевих ресурсів.
4. Результативність і впливовість: показує успішні результати впровадження, вирішує відповідну проблему та демонструє позитивний вплив на життя громади.
5. Сталість результатів: нововведення продовжує працювати, вдосконалюється і придатне до використання в інших громадах.

Процес відбору кращих практик:

Практики оцінює Конкурсна комісія – група незалежних експертів (обирається серед студентів академічної групи) до якої входять представники: 1) Адміністрації Президента України; 2) Верховної Ради України (Комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування); 3) Секретаріату Кабінету Міністрів України; 4) Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; 5) Міністерства фінансів України; 6) Міністерства економічного розвитку і торгівлі України; 7) Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні; 8) Національної академії державного управління при Президентові України; 9) Асоціації міст України; 10) Української асоціації районних та обласних рад; 11) Всеукраїнської асоціації сільських та селищних рад; 12) Ради Європи.

Питання за якими готується захист кращої практики місцевого самоврядування:

I. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОРГАН МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ :

А) Назва: _____ Область: _____

Б) Орган місцевого самоврядування

В) Кількість населення (тисяч жителів): _____

Г) Кількість працівників виконавчого органу: _____

Д) ПІБ голови органу місцевого самоврядування(повністю): _____

Е) Поштова адреса міської ради (вулиця, № будинку, місто(село), область(район), індекс): _____

Ж) Тема заявки на Конкурс кращих практик (оберіть одну):

1. Співробітництво громад: об'єднання зусиль та ресурсів.

2. *Демократія участі: залучення громадян.*

3. *Місцеві ресурси: пошук та мобілізація на користь громаді*

II. ОПИС ПРАКТИКИ

1. Назва

---

2. Дати впровадження практики (від місяць/рік - до місяць/рік)

_____/_____/____ - ____/____/____

3. Стислий опис суті практики:

---

4. Опис проблеми, для вирішення якої впроваджено практику (дайте відповіді на запитання)

- У чому полягає проблема, яку намагається вирішити ця новаторська практика?

- Коли ця проблема виникла і що її спричинило?

- На яку кількість людей ця проблема впливала?

- Якщо цю проблему не вирішити, які можуть бути наслідки для територіальної громади? (*наприклад фінансові втрати, незадовільні послуги тощо*)

- Інше, що варто додати до описання проблеми

---

5. Опис кращої практики:

- Коли почали впроваджувати практику?

- Хто її користувачі і яка їх кількість ?

- Опишіть види діяльності в рамках практики

- Вкажіть основних учасників впровадження практики (наприклад, громадські організації, місцевий бізнес, ЗМІ тощо)

- Які неочікувані проблеми виникли під час впровадження практики і як Ви їх вирішили? _____

- Інше, що слід додати до опису практики

---

6. Які результати практики?

- Кількісні (в цифрах, показниках, статистичних даних тощо)

- Якісні зміни:

---

7. Яка вартість впровадження практики?

Місцевий бюджет:

Внесок місцевої громади:

Співфінансування:

Інші види участі:

---

8. Які інноваційні заходи та елементи застосовано у практиці (чому ця практика є кращою)?

- Яким чином ця практика може бути корисною іншим органам місцевого самоврядування України?

---

9. Опишіть, які уроки ви здобули з практики (позитивні або негативні, чи вони будуть корисні на майбутнє).

---

10. Чи ділилися ви цією практикою з іншими містами і яким чином можна поширити інформацію про кращий досвід серед інших органів місцевого самоврядування?

Література для виконання завдання:

1. Добре врядування в містах України: програма ради Європи з обміну кращими практиками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2013/05/CoE_Best-Practice_Book_2012.pdf.
2. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах: Збірник [Електронний ресурс]. - В. С. Куйбіда, В. В. Толкованов. – К. : ТОВ «Поліграфічний Центр «Крамар», 2010. - 258 с. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Tolkovanov_Dobre_final.pdf.
3. Нова державна регіональна політика в Україні: Збірник [Електронний ресурс]. - Під загальною редакцією доктора наук з питань державного управління, професора В. С. Куйбіди. – К. : «Крамар», 2009. – 232 с. - Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Tolkovanov_Book_nov_DergReg_Polit_final1.pdf.
4. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи: Збірник [Електронний ресурс]. - В. С. Куйбіда, В. А. Негода, В. В. Толкованов. – К. : «Крамар», 2009. - 170 с. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_Reg_Rozv_ProstPlanuvan_final.pdf.
5. Розвиток міжмуніципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід: Посібник [Електронний ресурс]. - Під редакцією В. В. Толкованова. – К. : «Крамар», 2011. - 261 с. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_31_MMS_Final_14-April.pdf.

6. Розвиток місцевих фінансів в Україні та інших державах-членів Ради Європи: Збірник [Електронний ресурс]. – К Деві, Г. Петері, В. Ю. Росіхіна, В. В. Толкованов. – К. : «Крамар», 2011, – 240 с. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_Financy_final-14-April-2011.pdf.
7. Транскордонне співробітництво: Посібник [Електронний ресурс]. – Н. А. Мікула, В. В. Толкованов. – Київ, «Крамар», 2011. – 259 с. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_Trnskordonne_final_14-Aprill-11.pdf.

Завдання 2. Підготуватися до дебатів за перерахованими нижче завданнями, використовуючи метод SWOT – аналізу

1. У теорії вважається, що ефективно можуть використовуватись тільки ресурси, що знаходяться в приватній власності. Чи може територіальна громада ефективно використовувати ресурси, які є спільними для її мешканців?

2. У сільській школі кількість дітей зменшилася до критичної, і районний відділ освіти пропонує закрити школу, а дітей возити до школи районного центру. Команда-доповідач має виступити на стороні районного відділу освіти, а команда-опонент на стороні сільської громади, яка проти закриття школи.

3. Команда-доповідач стверджує, що для підвищення ефективності використання водних ресурсів в Україні необхідно підвищити тарифи на воду. Команда опонент стверджує, що це можна зробити і без підвищення тарифів.

4. Що є першочерговим: економіка чи культура? Команда-доповідач обґрунтовує думку, що економічний розвиток громади призведе і до її культурного розвитку, тому перш за все треба інвестувати в економічну інфраструктуру. Команда-опонент відстоює думку, що економічний розвиток громад в Україні неможливий без відповідних культурних передумов.

5. Розвиток альтернативних джерел енергії – шлях до енергетичної безпеки місцевих громад в Україні. Команда-доповідач відстоює думку про те, що розвиток альтернативних джерел енергії є ефективною стратегією енергозабезпечення місцевих громад в Україні. Команда-опонент відстоює думку, що ефективною альтернативи атомній та тепловій енергетиці в Україні не існує.

6. Голова громадської організації, створеної в сільській громаді, пропонує жителям громади зібрати кошти на ремонт сільської дороги. Частина жителів сільської громади проти цього, аргументуючи це тим, що вони платять податки, а ремонтувати дороги повинна держава.

7. В суспільстві досить часто виникає «проблема безбілетника», коли індивіди не хочуть платити за суспільне благо, очікуючи його отримати без додаткових витрат. Команда-доповідач стверджує, що цю проблему на рівні громади можна вирішити. Команда-опонент стверджує, що вирішити цю проблему без втручання держави неможливо.

Характеристика методу.

Метод SWOT - аналізу полягає у тому, щоб були чітко сформульовані:

а) сильні сторони (переваги) об'єкту планування, наприклад, населеного пункту чи регіону, такі як зручне географічне розташування, розвине-на транспортна інфраструктура, високоякісні людські ресурси, відчутне зростання у певних секторах економіки тощо;

б) слабкі сторони (недоліки) об'єкту планування, такі як невідповідність рівня підготовки і кваліфікації робочої сили вимогам ринку, брак ринкової та інформаційної інфраструктури, застарілі технології виробництва тощо;

в) можливості, які надає, переважно, зовнішнє по відношенню до об'єкта планування оточення, такі як розвиток ринку у тих секторах, які є добре розвиненими, зростаючий інтерес зарубіжних інвесторів до вкладання коштів у розвиток міста чи регіону, використання сучасних методів управління тощо;

г) загрози, що походять, переважно, із зовнішнього по відношенню до об'єкта планування оточення, такі як політична та економічна дестабілізація, різке падіння попиту чи встановлення торговельних бар'єрів для збуту традиційної продукції, гостра конкуренція.

Матрицю SWOT - аналізу можна розглядати й під іншим кутом зору, який дозволяє висвітлити зв'язки між зазначеними чотирма групами чинників, а також значення таких категорій як «рівні розвитку», «обмеження», «ризики», «проблеми»:

– зв'язок між «можливостями» і «сильними сторонами» дає уявлення про рівні розвитку; на основі цього зв'язку можна оцінити, які можливості можна використати для розвитку нових сильних сторін протягом реалізації стратегії;

– зв'язок між «слабкими сторонами» та «загрозами» допомагає виявити і описати головні проблеми, які мають бути подолані на основі сталого розвитку;

– зв'язок між «сильними сторонами» і «загрозами» дозволяє визначити ризики розвитку;

– зв'язок між «слабкими сторонами» та «можливостями» допомагає з'ясувати, що обмежує та стримує процес розвитку (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Стандартна (основна) матриця SWOT- аналізу	
<p>СИЛЬНІ СТОРОНИ Внутрішні чинники</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Позитивні риси даної ситуації, проекту чи виду діяльності, які дають хороший результат. 2. Ресурс або потенціал, який місто чи регіон може ефективно використати для виконання своїх завдань. 3. Ресурс, знання чи вміння або будь-яка інша перевага, яку має населений пункт чи регіон у порівнянні з іншими (або з середніми по країні показниками). 4. Видатна характеристика, яка 	<p>СЛАБКІ СТОРОНИ Внутрішні чинники</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Механізми і структури, що не спрацьовують, або такі, що можуть спрацювати краще. 2. Обмеження чи недоліки, що заважають досягти поставлених цілей. 3. Обмеження чи брак ресурсів, знань, навичок чи потенціалу, які серйозно перешкоджають розвитку населеного пункту чи регіону. 4. Характерна нерозвиненість населеного пункту чи регіону у порівнянні з іншими (або з середніми

<p>створює відносну перевагу для населеного пункту чи регіону. 5. Додаткові (непередбачені) ресурси, що ефективно використовуються.</p>	<p>по країні показниками).</p>
<p>МОЖЛИВОСТІ Зовнішні чинники</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Можливості розвивати сильні сторони чи долати слабкі. 2. Будь-яка сприятлива ситуація у середовищі, в якому знаходиться населений пункт. 3. Ситуації, в яких зовнішні переваги є чітко усвідомлюваними і мають значні шанси бути реалізованими за умови вжиття певних заходів. 4. Найсприятливіші елементи зовнішнього середовища. 5. Неповністю використані додаткові ресурси зовнішнього середовища. 	<p>ЗАГРОЗИ Зовнішні чинники</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Обмеження, які зменшують можливості для економічного зростання та позитивних змін. 2. Будь-яка несприятлива ситуація навколо населеного пункту чи регіону, що потенційно загрожує стратегії. 3. Ситуації, що призводять до потенційно шкідливих зовнішніх подій чи результатів за умови вжиття неадекватних заходів для протидії їм. 4. Найнесприятливіші елементи зовнішнього середовища. 5. Елементи, що є поза сферою впливу населеного пункту чи регіону.

Сильні та слабкі сторони стосуються явищ і проблем, що є внутрішньо притаманними громаді (або установі чи ініціативі), вони є, власне, внутрішнім резервом. Можливості та загрози характеризують ситуацію, що є зовнішньою по відношенню до громади чи регіону. Це фактори, тенденції та події, що не входять до предмету аналізу. Проте вони є важливими для розвитку та функціонування громади і певним чином впливають на неї. З іншого боку, сильні та слабкі сторони – то проблеми, які можуть бути вирішені у межах самої громади, у той час як можливості та загрози – проблеми, що є непідвладними громаді, хоча їх обов’язково слід брати до уваги.

Поширеною є помилка, коли сильні сторони ототожнюються з можливостями, слабкі сторони – із загрозами, загрози – із проблемами, а можливості, інколи – із побажаннями.

Треба також мати на увазі, що SWOT - аналіз не дає математично точного, неспростовного і однозначного результату. Робота над таким аналізом є творчою, а її результат залежить значною мірою від суб’єктивних думок та оцінок багатьох людей.

SWOT - аналіз дає можливість подати результати у стислому вигляді, тобто матриця може охоплювати не всі, а лише основні, визначальні чинники. Увага приділяється не кількості показників, а дійсно головним аспектам.

Сильні та слабкі сторони визначаються лише через порівняння з ситуацією в інших регіонах чи населених пунктах. Кращим для порівняння буде об’єкт, подібний до того, що аналізується. Головним при викладенні

результатів аналізу має бути не стільки перелік чинників, як визначення взаємозв'язків між «квадратами» матриці і відповідь на такі питання:

1) як упередити перетворення сьогоднішніх слабких сторін на майбутні загрози?

2) як трансформувати сьогоднішні можливості на майбутні сильні сторони?

Результати SWOT - аналізу можуть бути корисними у процесі розробки загальної стратегії розвитку та визначенні конкретних завдань.

4. ТЕМАТИКА ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Завдання 1. Проаналізуйте приклади енергоефективних технологій, які використовують традиційні види енергії

№	Енергоефективна технологія	Характеристика	Переваги	Ризики та недоліки
1.	Конденсаційний котел			
2.	Електроакумуляційне обладнання			
3.	Когенераційна установка			

Завдання 2. Проаналізуйте приклади технологій, які використовують відновлювальні джерела енергії

№	Технології	Характеристика	Переваги	Ризики та недоліки
1.	Енергія сонця			
а)	Перетворення енергії сонця в електроенергію			
б)	Сонячний колектор			
2.	Енергія вітру			
3.	Енергія біомаси			
а)	Біогазові станція			
б)	Твердопаливний котел			
в)	Піролізний котел			
г)	Біопаливо (біоетанол та біодизель)			
4.	Гідроелектростанції			
5.	Енергія землі (геотермальна енергія)			

Завдання 3. Розкрийте сутність Проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ) за наступною схемою:

№	Одиниці аналізу	Характеристика
1.	Короткий опис Проекту МРГ	
2.	Головна мета	
3.	Цілі проекту	
4.	Стратегія впровадження	

5.	Сутність інструменту Проекту МРГ «соціальна мобілізація»	
6.	Масштабність Проекту МРГ	
7.	Результати та досягнення впровадження Проекту ЄС/ПРООН «МРГ»	

Завдання 4. Проаналізуйте діяльність Європейського Союзу за такими пунктами:

№	Європейський Союз	Характеристики
1.	Історія створення Європейського Союзу (ЄС)	
2.	Інституції та органи ЄС	
2.1.	Європейський Парламент	
2.2.	Європейська Рада	
2.3.	Рада ЄС (Рада Міністрів)	
2.4.	Європейська Комісія	
2.5.	Європейський Суд	
2.6.	Європейський центральний банк	
2.7.	Європейська рахункова палата	
2.8.	Комітет регіонів	
2.9.	Європейський економіко-соціальний комітет	
2.10	Європейський інвестиційний банк	
3.	ЄВРО- єдина валюта Європейського Союзу	
4.	Шенгенська угода	
5.	Європейська політика сусідства	
6.	Східне партнерство	
7.	Освітня програма ЄС Еразмус Мундус	
8.	Відносини ЄС та України	
9.	Держави-члени ЄС	
10.	Історія підписання Лісабонського договору (1952-2009)	

Завдання 5. Розкрийте сутність основних положень Лісабонського договору

№	Основні положення	Характеристика
1.	Більше демократії, більше відкритості	
2.	Швидше та ефективніше ухвалення рішень	
3.	Модернізуючи інвестиції ЄС	

4.	Економічна політика	
5.	Європейський Союз у світі	
6.	Безпека та оборона	
7.	Правосуддя та злочинність	
8.	Соціальна політика	
9.	Нові сфери співпраці	
10.	Права людини	

Завдання 6. Проаналізуйте кейси програм, базованих на підході соціальної мобілізації (СМ)

№	Кейси програм	Інформація про кейси програм	Характеристика
1.	Кейс-I: CIDP (ПРІК) – Розвиток толерантності шляхом СМ Програма Інтеграції та Розвитку Криму/ПРООН (ПРІК/ПРООН)	http://www.undp.org.ua/en/local-development-and-human-security/37-local-development-and-human-security-/619-undp-crimea-integration-and-development-programme	
2.	Кейс-II: CRDP – Психологічне відновлення шляхом СМ Програма Відродження та Розвитку (CRDP)	http://www.crdh.org.ua/en/publication/content/462.htm	
3.	Кейс-III: MGSDP – Врядкування з залученням до участі в українських містах шляхом СМ Програма ПРООН «Муніципальне врядування і сталий розвиток»	http://msdp.undp.org.ua	
4.	Кейс VI: Підхід на базі громади – врядування з залученням до участі у сільській місцевості України шляхом СМ Програма ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»	www.cba.org.ua	
5.	КейсV: DESPRO: Підтримка децентралізації шляхом СМ	http://despro.org.ua/en	

5. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Причини виникнення ідей сталого розвитку.
2. Сутність сталого розвитку.
3. Передумови сталого розвитку.
4. Основні засади нового управління.
5. Система Організації Об'єднаних Націй.
6. Саміт тисячоліття.
7. Цілі розвитку тисячоліття.
8. Світовий саміт зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі.
9. Економічний розвиток та економічне зростання.
10. Фактори економічного зростання і сталий розвиток.
11. Теорії сталого розвитку.
12. Слабка та сильна стійкість. Індикатори сталого розвитку.
13. Основні екологічні проблеми України та світу.
14. Екологічні проблеми у стратегії національної безпеки України.
15. Актуальність екологічно збалансованого розвитку.
16. Пріоритети збалансованого розвитку.
17. Структура ООН.
18. Основний зміст Декларації Ріо.
19. Задачі в межах Цілей розвитку тисячоліття.
20. Сутність економічного розвитку та економічного зростання.
21. Екстенсивні та інтенсивні фактори розвитку економіки.
22. Сутність ат основні характеристики глобальної рівноваги.
23. Сутність екологічно збалансованого сталого розвитку?
24. Основні характеристики регіональної політики у контексті збалансованого розвитку.
25. Економіко-організаційні механізми розв'язання екологічних проблем.
26. Основні напрямки діяльності Римського клубу.
27. Гуманістичний маніфест А. Печеї.
28. Глобалізація як цивілізаційний феномен: історія та сучасність.
29. Діяльність Римського клубу: глобальне прогнозування розвитку людства.
30. Антиглобалізм і його теоретичні засади. Поняття «глокалізації».
31. Поняття людського розвитку, методи його вимірювання.
32. Рівень життя і людський розвиток. Індекс людського розвитку.
33. Освіта і людський розвиток. Переорієнтація освіти на сталий розвиток.
34. Сталий людський розвиток у розбудові громадянського суспільства.
35. Роль громад у розвитку суспільства.
36. Поняття, складові елементи та механізми впровадження соціальної мобілізації.
37. Проект «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку».
38. Сутність проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».
39. Глобальний вимір сталого місцевого розвитку.
40. Значення стратегічного планування на місцевому рівні.

41. Організація розробки та формулювання стратегій сталого місцевого розвитку.
42. Впровадження стратегій.
43. Успіхи України у досягненні таких ЦРТ.
44. Матриця цілей розвитку тисячоліття та завдань, що визначені в Україні.
45. Європейський Союз як об'єднання європейських держав.
46. Основні положення Лісабонського договору.
47. Досвід програм, що використовують територіальний підхід до розвитку.
48. Проблема забезпечення енергоресурсами в світі та Україні.
49. Соціальні інновації та соціальний опір сталого людського розвитку.
50. Людство як цілісність і його соціетальний капітал.
51. Зміст та сутність Болонського процесу та Європейського простору вищої освіти.
52. Громадянське суспільство як об'єднання на рівні виробничих одиниць, організацій, установ, на місцевому, національному, міжнародному рівнях.
53. Співпраця міжнародних організацій у сфері сталого розвитку.
54. Соціальне моделювання сталого людського розвитку.
55. Соціальні інновації та соціальний опір сталого людського розвитку.
56. Стратегічне прогнозування сталого людського розвитку.
57. Громада, влада, бізнес: роль соціального партнерства у збалансованому розвитку на місцевому рівні.
58. Форми юридичної організації громад.
59. Механізм створення організації громад.
60. Сучасні інформаційні технології та їх роль у реалізації ідей сталого розвитку.

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко і ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
2. Глобальное устойчивое развитие : Монография / О. Г. Белорус, Ю. М. Мацейко ; Киев. нац. экон. ун-т им. В. Гетьмана, Ин-т мировой экономики и международных отношений НАН Украины, Междунар. асоц. «Украина-Римский клуб». – К., 2006. – 486 с.
3. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку. 26 серпня-4 вересня 2002 року. Йоганнесбург, Південна Африка / Видання друге. – К. : ПРООН / МПВСР, 2007. – 97 с.
4. Згуровський М. З . Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах : аналіз за даними 2005 р / М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – 84 с.
5. Кен Й. Устойчивое развитие : перспективы и проблемы. Экономика природопользования / Й. Кен. – К. : Наукова думка, 1998. – С. 147-174.
6. Лук'янін В. О. Екологічний менеджмент в системі управління збалансованим розвитком : Монографія / В. О. Лук'янін. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. – 314 с.
7. Масловська Л. Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів : теорія, методологія, практика : Монографія / Л. Ц. Масловська. – К. : Київ. нац. торг. Екон. Ун-т, 2003. – 366 с.
8. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития : Монография / Л. Г. Мельник. – Суми : ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
9. Міжнародні організації : Навч. посіб для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Ковалевський, Ю. Г. Козак, С. Г. Грищенко та ін. / За заг. ред. Ю. Г. Казака, В. В. Ковалевського. – 2-ге видання. – К. : ЦУЛ, 2007. – 440 с.
10. Міжнародні організації : навч. посіб. / О. С. Кучик, І. Р. Суховолець, А. Б. Стельмах та ін. / За ред. О. С. Кучика. – Міністерство освіти і науки України, Львівський національний університет ім. І. Франка, Факультет міжнародних відносин. – 2-ге видання., перероб. і допов. – К. : Знання, 2007. – 560 с.
11. Об'єднання сил та ресурсів задля сталого розвитку. Співпраця між муніципалітетами. Посібник для практиків. – ПРООН, 2007. – 52 с.
12. Организация Объединённых Наций : основные факты. – М. : Издательство «Весь мир», 2005. – 124 с.
13. Платонов Г. В. Устойчивое развитие – путь к ноосфере / Г. В. Платонов, Э. В. Гирусов // Вестник Московского университета. – Серия : философия. – 1997. – № 1. – С. 49-67.
14. Ріо-де-Жанейро-Йоганнесбург : паростки ноосферогенезу відповідальність за майбутнє / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський та ін. – К. : Геопрінт, 2002. – 118 с.

15. Социально-экономический потенциал устойчивого развития. Учебник / Под ред. проф. Г. Л. Мельника и проф. Н. Ханса. – Сумы : Университетская книга, 2007. – 1207 с.
16. Сталий розвиток суспільства : навчальний посібник / авт. : А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середа, Т. Тимочко. – 2 вид. – К., 2011. – 392 с.
17. Сталий розвиток суспільства : Тлумачний посібник. – К. : ПРООН, 2001. – 27 с.
18. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2002. – № 2. – С. 16-26.
19. Устойчивое развитие: теория, методология, практика : ученик / Ред. : Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2009. – 1216 с.
20. Человеческое развитие : новое измерение социально-экономического прогресса : Учебное пособие / Под общ. ред. проф. В. П. Колесова. – 2-е издание, дополненное и переработанное. – М. : Права человека, 2008. – 636 с.

Додаткова:

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : Досвід соціально-філософського аналізу / Віктор Петрович Андрущенко. – К. : ТОВ «Атлант ЮемСі», 2005. – 498 с.
2. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : монографія / Валентина Полікарпівна Антонюк ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк : [б.в.], 2007. – 348 с.
3. Балабаева З. В. Идеология социального глобализма : Критический анализ доктрины Римского клуба / Зинаида Васильевна Балабаева. – К. : Вища школа, 1989. – 161, [2] с.
4. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Зигмунт Бауман ; пер. с англ. – М. : Весь мир, 2004. – 188 с.
5. Бек У. Космополитическое мировоззрение / Ульрих Бек. – М. : Центр исследований постиндустриального общества, 2008. – 311 с.
6. Блауберг И. В. Проблема целостности и системный подход / Игорь Викторович Блауберг. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 450 с.
7. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере / Владимир Иванович Вернадский // Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1991. – С. 235-244.
8. Власюк О. С. Індекс людського розвитку: досвід України / О. С. Власюк, С. І. Пирожков ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : ПРООН, 1995. – 84 с.
9. Воловик В. І. Соціальний розвиток / В. І. Воловик // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 24. – С. 59-63.
10. Панарин А. С. Искушение глобализмом / Александр Сергеевич Панарин. – М. : Эксмо : Алгоритм, 2003. – 415 с. – (Жизнь идей).

11. Петров В.П. Движущие силы и основные пути развития человеческого общества / Виталий Петрович Петров. – 2-е изд., уточн. – М. : [Б.и.], 2001. – 71, [1] с.
12. Україна : Цілі розвитку тисячоліття 2000+5 : матеріали до ювілейної 60-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН / підг. за сприяння ПРООН. – К., 2005. – 44 с.
13. Україна в міжнародних організаціях : навч. посіб. / Макар Ю. І., Гдичинський Б. П., Макар В. Ю. та ін. ; ред. Ю. І. Макар. – Чернівці : Прут, 2009. – 880 с.
14. Українське суспільство, 1992-2010 : соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : [Інститут соціології НАНУ], 2010. – 636 с.
15. Напрямки національної політики участі громад у місцевому сталому розвитку. Аналітичний документ. Муніципальна програма врядування та сталого розвитку. – К. : ПРООН, 2007. – 64 с.

Інформаційні ресурси:

1. Волик С. В. Забезпечення сталого розвитку регіонів засобами державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/2/12.pdf>
2. Деркач М. І. Концепт сталого розвитку як домінуюча ідеологія людської цивілізації у ХХІ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/200931/185-191.pdf>
3. Добровольський В. В. Методологічне забезпечення сталого розвитку: використання методу суперечностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/ecology/2012/179-167-1.pdf>
4. Добровольський В. В. Сталий розвиток України: деякі питання наукового забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/ecology/2012/179-167-1.pdf>
5. Кубатко О.В., Лук'яненко В.В., Могиленець Т.В. Економіко-математичні підходи моделювання процесів сталого розвитку територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/2010_2/5_9.pdf
6. Непеїна Г. В. Готовність до реалізації стратегії сталого розвитку в професійній діяльності як стратегічний орієнтир фахової освіти екологів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/ecology/2012/179-167-2.pdf>
7. Сапа Н. В. Інноваційний механізм як фактор досягнення сталого розвитку сучасного українського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpqgvzdia/2009_39/pdf/VISNIK_39_15.pdf
8. Солошич І. О., Підліснюк В. В. Дослідження обізнаності ідеями сталого розвитку суспільства в контексті екологічних проблем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vkdpu/2011_3_1/155.pdf
9. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки

- пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ier.donetsk.ua/publish/mono/Novikova_Amosha_Antonyuk.PDF
10. Сталий розвиток регіонів України [Текст] / науковий керівник М.З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://activity.wdc.org.ua/ukraine/Isd_ukr-2400dpi-10.pdf
  11. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях // Матеріали Третньої Всеукраїнської наук.-практ. конф. м. Бахчисарай, 15-16 вересня 2011 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – Сімферополь: Фенікс, 2011. – 336с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ndisrp.ucoz.ua/_ld/0/14_konference_BS_2.pdf
  12. Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення : Матеріали II міжнар. наук. практ. конф., 1 жовт. 2011 р., Дніпропетровськ / за заг. ред. О.Ю. Бобровської. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – 254 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dbuapa.dp.ua/konf/konf_dridu/2011_10_01_erep.pdf
  13. Шведчиков О. А. Концептуальні засади сталого розвитку промислового підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_7_2/Schvedchikov.pdf
  14. Шевчук В.О. Національна модель сталого розвитку у контексті Глобального призначення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/15_6/49_Szewczuk_15_6.pdf
  15. Хвесик М. А., Л. М. Горбач Концептуальні засади сталого розвитку в контексті глобалізації і регіоналізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnu/ekonomika/2008_7/2/Hvesyk_Gorbach.pdf

7. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ТА ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Змістовий модуль 1. Історичні та теоретико-методологічні аспекти вивчення сталого розвитку суспільства

1. Коли виникли ідеї сталого розвитку?

- а) на початку ХІХ століття;
- б) після закінчення Першої світової війни;
- в) наприкінці ХХ століття;
- г) ваш варіант.

2. У чому полягає актуальність сталого розвитку?

- а) сталий розвиток є альтернативою нинішньому незбалансованому розвитку;
- б) сталий розвиток стосується усіх сфер людського життя;
- в) сталий розвиток стосується усіх людей;
- г) ваш варіант.

3. Що означає поняття «сталий розвиток суспільства»?

- а) стабільність економічного зростання;
- б) підвищення рівня матеріального добробуту населення;
- в) збалансованість економічного, екологічного та соціального компонентів розвитку;
- г) стійкий розвиток соціально-економічної бази суспільства.

4. Що означає поняття «глобалізація» ?

- а) розвиток міжнародних відносин між усіма країнами світу;
- б) наслідки глобального потепління;
- в) намагання США поставити себе над усіма країнами світу;
- г) посилення взаємозв'язку між усіма країнами світу;
- д) ваш варіант.

5. Що означає поняття «ноосфера»?

- а) розуміння цілісності людського розуму і планети Земля;
- б) сфера усього живого на землі;
- в) найвищі шари земної атмосфери, де починається спілкування людей з космосом;
- г) ваш варіант.

6. Що означає поняття «біосфера»?

- а) сфера діяльності, сформована лише на основі біологічних компонентів;
- б) сфера усього живого;
- в) сфера спілкування людини з природою;
- г) ваш варіант.

7. Що означає поняття «соціосфера»?

- а) сфера існування соціуму;
- б) сфера особистісного життя людей;
- в) спілкування людей у виробничій сфері;
- г) ваш варіант.

8. Визначте тип організації, до якої належить ООН:

- а) галузева;
- б) універсальна;
- в) регіональна;
- г) закрита.

9. ООН була заснована в:

- а) 1919 р.;
- б) 1945 р.;
- в) 1949 р.;
- г) 1958 р.;

10. Визначте головну мету утворення ООН:

- а) розвиток дружніх відносин між націями на ґрунті поважання принципу рівності і самовизначення народів;
- б) міжнародне співробітництво з вирішення проблем економічного, соціального, культурного й гуманітарного плану;
- в) підтримка міжнародного миру та безпеки;
- г) формування центру узгодження зусиль націй для досягнення спільних цілей.

11. Які проблеми можуть бути віднесені до глобальних:

- а) які не можуть біти вирішені окремими країнами;
- б) які стосуються не тільки окремих людей, а й всього людства;
- в) які охоплюють всі сторони життя людей;
- г) які вирішуються на рівні певного регіону;
- д) всі відповіді правильні;
- е) ваш варіант.

12. В якому році був проведений саміт зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі?

- а) 1992 р.;
- б) 2000 р.;
- в) 2002 р.;
- г) 2008 р.

13. Саміт тисячоліття був проведений в:

- а) 1992 р.;
- б) 2000 р.;
- в) 2002 р.;
- г) 2008 р.

14. Цілі розвитку тисячоліття були прийняті на:

- а) конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.;
- б) на спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН в 1997 р.;
- в) на Саміті тисячоліття в 2000 р.;
- г) на Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р.

15. Місцевий порядок денний на XXI століття – це:

- а) сукупність дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на рівні держави;
- б) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на рівні

регіону;

в) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні;

г) сукупність дій, спрямованих на досягнення сталого розвитку на основі партнерства між соціальними групами населення.

16. Базовий набір індикаторів стійкого розвитку поділяють на:

а) соціальні;

б) економічні;

в) екологічні;

г) політичні

д) демографічні;

е) ваш варіант.

17. Сталий розвиток – це розвиток, який:

а) забезпечує стійкі темпи економічного зростання;

б) забезпечує стійке зростання багатства нації;

в) забезпечує потреби в поступальному інноваційному розвитку;

г) забезпечує потреби нинішнього покоління без завдання шкоди можливості майбутнього покоління забезпечити свої власні потреби.

18. Традиційні фактори економічного розвитку – це:

а) земля, праця, природні ресурси;

б) земля, праця, капітал;

в) праця, технології, капітал;

г) капітал, праця, управління.

19. Основою концепції сталого розвитку є:

а) збереження капіталу, створеного людиною, який може замінити природний;

б) збереження природного капіталу;

в) збереження капіталу як створеного людиною, так і природного окремо;

г) збереження капіталу, створеного людиною;

20. Індикатори сталого розвитку – це:

а) певні доступні для спостереження та вимірювання характеристики, нормативи і умови, які дозволяють робити висновки про стан та зміни сталого розвитку;

б) певні напрямки, за якими здійснюється аналіз сталого розвитку;

в) показники, що чисельно відображають соціально-економічні та інші явища і процеси;

г) система ознак, що дозволяють оцінити стан екосистеми.

Питання для самоперевірки:

1. Причини виникнення ідей сталого розвитку.
2. Сутність сталого розвитку.
3. Передумови сталого розвитку.
4. Основні засади нового управління.
5. Система Організації Об'єднаних Націй.
6. Саміт тисячоліття.

7. Цілі розвитку тисячоліття.
8. Світовий саміт зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі.
9. Економічний розвиток та економічне зростання.
10. Фактори економічного зростання і сталий розвиток.
11. Теорії сталого розвитку.
12. Слабка та сильна стійкість. Індикатори сталого розвитку.
13. Основні екологічні проблеми України та світу.
14. Екологічні проблеми у стратегії національної безпеки України.
15. Актуальність екологічно збалансованого розвитку.
16. Пріоритети збалансованого розвитку.
17. Структура ООН.
18. Основний зміст Декларації Ріо.
19. Задачі в межах Цілей розвитку тисячоліття.
20. Сутність економічного розвитку та економічного зростання.
21. Екстенсивні та інтенсивні фактори розвитку економіки.
22. Сутність ат основні характеристики глобальної рівноваги.
23. Сутність екологічно збалансованого сталого розвитку?
24. Основні характеристики регіональної політики у контексті збалансованого розвитку.
25. Економіко-організаційні механізми розв'язання екологічних проблем.
26. Основні напрямки діяльності Римського клубу.
27. Гуманістичний маніфест А. Печеї.
28. Глобалізація як цивілізаційний феномен: історія та сучасність.
29. Діяльність Римського клубу: глобальне прогнозування розвитку людства.
30. Антиглобалізм і його теоретичні засади. Поняття «глокалізації».

Змістовий модуль 2. Праксеологічні аспекти вивчення сталого розвитку суспільства.

1. Що означає поняття «людський розвиток»?

- а) сталий розвиток суспільства;
- б) розвиток людського потенціалу;
- в) освіту протягом життя;
- г) ваш варіант.

2. Якою є центральна ідея концепції розширення людського вибору?

- а) зміцнення демократичних засад формування влади;
- б) метою життєдіяльності людини визначається нарощування матеріальних благ як основи добробуту;
- в) можливість вибору людиною життєвих орієнтирів та засобів їх реалізації;
- г) ваш варіант.

3. Якими є складові індексу людського розвитку?

- а) індекс доходу;
- б) індекс освіти;
- в) індекс тривалості життя;
- г) ваш варіант.

4. Що означає поняття «абсолютна бідність»?

- а) відсутність у сім'ї можливості отримати якийсь дохід;
- б) нездатність сім'ї задовольнити первинні потреби за рахунок поточних доходів;
- в) неможливість сім'ї жити на певному середньому рівні достатку;
- г) проживання сім'ї за межею бідності, встановленому владою;
- д) ваш варіант.

5. Що означає поняття «очікувана тривалість життя»?

- а) розрахунок експертів щодо впливу негативних чинників на тривалість життя;
- б) екстраполяція середньої тривалості життя минулих поколінь на сучасний та наступний період;
- в) розрахунок вірогідних коефіцієнтів смертності у передбачуваному майбутньому;
- г) ваш варіант.

6. Залучення громад до вирішення завдань місцевого та регіонального рівня обумовлюється:

- а) необхідністю зворотного зв'язку;
- б) можливістю використання додаткового ресурсного потенціалу;
- в) нездатністю органів місцевої влади вирішити певні проблеми самостійно;
- г) нездатністю органів центральної влади ефективно вирішити певні проблеми;
- д) ваш варіант.

7. Відмітити найбільш точне визначення: соціальна мобілізація – це:

- а) зміна способу мислення людей, які мають специфічну проблему;
- б) об'єднання людей, які використали свій прихований потенціал у допомозі собі самостійно вирішити наявну проблему;
- в) інструмент мобілізації людей з певною соціальною, політичною, релігійною та іншою метою;
- г) ваш варіант.

8. Інструмент соціальної мобілізації не є дієвим для вирішення таких питань:

- а) розвиток нових галузей економіки;
- б) безпека життя;
- в) створення та утримання інфраструктури громад соціального та екологічного характеру;
- г) комплексні проблеми (гендер, молодь).

9. Назвіть головні сфери діяльності ПРООН в Україні:

- а) демократичне врядування;
- б) подолання бідності, досягнення процвітання та українських Цілей розвитку тисячоліття;
- в) енергетика та навколишнє природне середовище;
- г) ваш варіант.

10. Метод спільного планування означає:

- а) удосконалення здатності місцевих громад, громадських організацій та інших місцевих інститутів планувати, мобілізувати ресурси реалізовувати плани та здійснювати моніторинг діяльності;
- б) планування місцевого розвитку на основі визначення потреб населення, тобто знизу-вгору, через включення планів розвитку громад та їхніх частин у плани розвитку території;
- в) відмову від галузевого планування розвитку тільки певного сектору економіки і перехід до комплексного планування і фінансування території.

11. Метод соціальної мобілізації означає:

- а) удосконалення здатності місцевих громад, громадських організацій та інших місцевих інститутів планувати, мобілізувати ресурси, реалізовувати плани та здійснювати моніторинг діяльності;
- б) планування місцевого розвитку на основі визначення потреб населення, тобто знизу-вгору, через включення планів розвитку громад та їхніх частин у плани розвитку території;
- в) відмову від галузевого планування розвитку тільки певного сектору економіки і перехід до комплексного планування і фінансування території.

12. Який із перерахованих проектів ПРООН було започатковано в 90-х рр.?

- а) МПВСР;
- б) МРГ;
- в) ПРІК;
- г) ЧПВР.

13. Який із перерахованих проектів ПРООН було започатковано в 2007 р.?

- а) МПВСР;
- б) МРГ;
- в) ПРІК;
- г) ЧПВР.

14. Що визначає «Маніфест нового урбанізму?»

- а) принципи та завдання щодо покращення міського управління та розвитку;
- б) шляхи створення осередків громадянського суспільства у містах;
- в) систему заходів із захисту прав людини;
- г) ваш варіант.

15. Що таке показники (індикатори) сталого розвитку?

- а) задана кількісна характеристика рівня розвитку системи;
- б) реальна кількісна характеристика досягнутого рівня розвитку системи;
- в) показчик, що характеризує явище з точки зору змін стану системи;
- г) ваш варіант.

16. Що таке SWOT-аналіз?

- а) аналіз сильних та слабких сторін розвитку;
- б) аналіз участі громадськості у реалізації ССМР;

- в) аналіз стану забруднення довкілля;
- г) аналіз необхідного та наявного ресурсного забезпечення;
- д) ваш варіант.

17. Які з груп цілей відносяться до ЦРТ України:

- а) подолання бідності, посилення глобального партнерства у цілях розвитку, сталий розвиток довкілля, поліпшення здоров'я матерів та зменшення дитячої смертності, обмеження поширення ВІЛ/ СНІДУ туберкульозу та започаткування тенденції до їх скорочення, забезпечення гендерної рівності;
- б) подолання бідності, забезпечення якісної освіти впродовж життя, розвиток довкілля, поліпшення здоров'я матерів та зменшення дитячої смертності, обмеження поширення ВІЛ/ СНІДУ та туберкульозу та започаткування тенденції до їх скорочення, забезпечення гендерної рівності;
- в) подолання бідності, надання всім жителям початкової освіти, сталий розвиток довкілля, поліпшення здоров'я матерів та зменшення дитячої смертності, забезпечення гендерної рівності;
- г) подолання бідності, забезпечення якісної освіти впродовж життя, сталий розвиток довкілля, поліпшення здоров'я матерів та зменшення дитячої смертності, боротьба з ВІЛ/СНІД, малярією та іншими захворюваннями, забезпечення гендерної рівності.

18. Які з перерахованих груп індикаторів відносяться до індикаторів економічного виміру в Україні:

- а) якість води, утворення і використання відходів, участь в екологічних проектах, трансграничний екологічний тиск;
- б) якість розвитку суспільства, економічна складова людського розвитку, стан навколишнього середовища, стан інфраструктури;
- в) валовий національний продукт, міжнародне торговельне співробітництво, наукова діяльність, транспортна інфраструктура;
- г) радіаційна й екологічна небезпека, перспективність розвитку суспільства, ринок праці, рівень освіти.

19. Які з перерахованих груп індикаторів відносяться до індикаторів екологічного виміру в Україні:

- а) якість води, утворення і використання відходів, участь в екологічних проектах, трансграничний екологічний тиск;
- б) якість розвитку суспільства, економічна складова людського розвитку, стан навколишнього середовища, стан інфраструктури;
- в) валовий національний продукт, міжнародне торговельне співробітництво, наукова діяльність, транспортна інфраструктура;
- г) радіаційна й екологічна небезпека, перспективність розвитку суспільства, ринок праці, рівень освіти.

20. Які з перерахованих груп індикаторів відносяться до індикаторів соціального та інституційного виміру в Україні:

- а) якість води, утворення і використання відходів, участь в екологічних проектах, трансграничний екологічний тиск;

- б) якість розвитку суспільства, економічна складова людського розвитку, стан навколишнього середовища, стан інфраструктури;
- в) валовий національний продукт, міжнародне торговельне співробітництво наукова діяльність, транспортна інфраструктура;
- г) радіаційна й екологічна небезпека, перспективність розвитку суспільства, ринок праці, рівень освіти.

Питання для самоперевірки:

1. Поняття людського розвитку, методи його вимірювання.
2. Рівень життя і людський розвиток. Індекс людського розвитку.
3. Освіта і людський розвиток. Переорієнтація освіти на сталий розвиток.
4. Сталий людський розвиток у розбудові громадянського суспільства.
5. Роль громад у розвитку суспільства.
6. Поняття, складові елементи та механізми впровадження соціальної мобілізації.
7. Проект «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку».
8. Сутність проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»
9. Глобальний вимір сталого місцевого розвитку.
10. Значення стратегічного планування на місцевому рівні.
11. Організація розробки та формулювання стратегій сталого місцевого розвитку.
12. Впровадження стратегій.
13. Успіхи України у досягненні таких ЦРТ.
14. Матриця цілей розвитку тисячоліття та завдань, що визначені в Україні.
15. Європейський Союз як об'єднання європейських держав.
16. Основні положення Лісабонського договору.
17. Досвід програм, що використовують територіальний підхід до розвитку.
18. Проблема забезпечення енергоресурсами в світі та Україні.
19. Соціальні інновації та соціальний опір сталого людського розвитку.
20. Людство як цілісність і його соціетальний капітал.
21. Зміст та сутність Болонського процесу та Європейського простору вищої освіти.
22. Громадянське суспільство як об'єднання на рівні виробничих одиниць, організацій, установ, на місцевому, національному, міжнародному рівнях.
23. Співпраця міжнародних організацій у сфері сталого розвитку.
24. Соціальне моделювання сталого людського розвитку.
25. Соціальні інновації та соціальний опір сталого людського розвитку.
26. Стратегічне прогнозування сталого людського розвитку.
27. Громада, влада, бізнес: роль соціального партнерства у збалансованому розвитку на місцевому рівні.
28. Форми юридичної організації громад.
29. Механізм створення організації громад.
30. Сучасні інформаційні технології та їх роль у реалізації ідей сталого розвитку.

8. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютна бідність – під абсолютною бідністю розуміється такий стан, коли рівень доходів індивідуума чи сім'ї є нижчим від визначеного прожиткового мінімуму. Абсолютна бідність визначається шляхом порівняння загального доходу індивідуума чи сім'ї із загальною вартістю споживчого кошика (набору товарів та послуг, які складають базові потреби). Люди, чий доходи менші від базових потреб, перелічених у кошику, живуть у абсолютній бідності. Абсолютна бідність співвідноситься з неможливістю задовольняти базові потреби (харчування, житло, одяг, чиста питна вода, медичні послуги, освіта) або можливістю задовольняти лише мінімальні потреби, які забезпечують біологічне виживання.

Бідність – неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Бідність обумовлює соціальні відносини, які характеризуються відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб провадити «нормальне» (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя, наприклад, неможливість прогодувати свою родину, дати освіту дітям чи забезпечити сім'ю якісним медичним обслуговуванням. Основні характеристики бідності є наступними: глибина бідності (відхилення величини доходів або витрат бідних від визначеної межі бідності); межа бідності (рівень доходу, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб); крайня форма бідності (бідність, яка порівняно зі стандартами цивілізації асоціюється з межею виживання); рівень бідності (питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності). Національною межею бідності є 75 відсотків медіанних сукупних витрат у розрахунку на умовного дорослого. Такий відносний критерій ураховує низький рівень життя, поширення незареєстрованих видів діяльності та відповідає міжнародній практиці.

Безперервна освіта впродовж життя – це безперервне, добровільне, самомотивоване прагнення вдосконалення знань з метою професійного чи особистісного розвитку.

Болонський процес – процес зближення і гармонізації систем освіти країн Європи в рамках Болонської угоди, з метою створення та консолідації єдиного європейського простору вищої освіти. задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи. Учасниками Болонського процесу є 47 країн і Європейська комісія. Україна є членом Болонського процесу з 2005 року.

Відносна бідність – визначається шляхом порівняння загального доходу особи чи сім'ї та структури витрат у суспільстві в цілому. Люди із нижчим рівнем доходу, що витрачають більшу частку своїх доходів на кошик товарів та послуг порівняно із деякими пороговими значеннями, встановленими на

підставі середнього в суспільстві розміру цієї частки, вважаються відносно бідними. В Україні відносно бідною вважається частка населення, що опинилась за національною межею бідності (національною межею бідності є 75 % медіанних сукупних витрат у розрахунку на умовного дорослого).

Генеральний секретар ООН – головна адміністративна посадова особа Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки. Рішенню Ради Безпеки, зазвичай, передують неформальні обговорення і серія рейтингових голосувань. Крім того, будь-який з п'яти постійних членів Ради може при голосуванні скористатися правом вето. Відповідно до загальноприйнятої практики генерального секретаря не обирають з представників країн – постійних членів Ради Безпеки. Генеральний секретар ООН обирається на п'ять років з можливим переобранням на новий термін.

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства (Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (ст.1) м. Київ, 8 вересня 2005 року, N 2866-IV).

Глобальна доповідь про людський розвиток – публікується щорічно і містить аналіз тенденцій людського розвитку для понад 190 країн світу. У першій Доповіді 1990 року центральна теза викладена у першій фразі: «Справжнє багатство народів – люди». За класичним визначенням, наведеним у першій Доповіді, основна мета розвитку розглядається як «...розширення вибору для людей. Людина може робити вибір численну кількість разів і з часом змінювати його. Люди надають значення досягненням, які безпосередньо не відображаються у показниках доходів і добробуту населення, таким як доступ до знань, краще харчування та медичне обслуговування, безпечніша праця, захист від злочинності та фізичного насильства, задоволення дозвіллям, політичні та культурні свободи, відчуття залучення до життя громади. Метою розвитку є створення середовища, яке надає людям можливість насолоджуватися довгим, здоровим і творчим життям». На такій основі ПРООН були створені організаційні рамки для поширення ідей і практики людського розвитку в усьому світі. Концепція людського розвитку, сформульована два десятиліття тому, розвинулася з плином часу. 4 листопада 2010 року ПРООН представила ювілейну Доповідь про людський розвиток за 2010 рік - «Реальне багатство народів: шляхи людського розвитку», що відмічає 20-ту річницю парадигми людського розвитку. У Доповіді представлено оновлене визначання концепції людського розвитку, яка розглядається як «розширення можливостей і свобод людей, створення таких умов, які б дозволили людям прожити довге, здорове і продуктивне життя; досягати інші цілі, які мають значення; і активно брати участь у формуванні справедливого та сталого розвитку на нашій планеті. Люди являються як споживачами, так і рушійною силою людського розвитку, як окремо так і разом».

Глобальні проблеми – це сукупність соціоприродних проблем, від вирішення яких залежить соціальний прогрес людства та збереження

цивілізації. Це проблеми, які 1) стосуються не тільки окремих людей, а й всього людства; 2) не можуть бути вирішені окремими країнами, а потребують цілеспрямованих та організованих зусиль всього світового співтовариства; 3) тісно пов'язані одна з одною, охоплюють всі сторони життя людей, тому вимагають комплексного вирішення. Термін «глобальні проблеми» з'явився в 60-ті рр. у наукових розробках Римського клубу.

Глобальні Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) для досягнення до 2015 року:

Ціль 1: Ліквідація крайньої злиденності та голоду;

Ціль 2: Забезпечення загальної початкової освіти;

Ціль 3: Заохочення гендерної рівності і розширення прав і можливостей жінок;

Ціль 4: Скорочення дитячої смертності;

Ціль 5: Поліпшення охорони материнства;

Ціль 6: Боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією і іншими захворюваннями;

Ціль 7: Забезпечення сталого екологічного розвитку;

Ціль 8: Формування глобального партнерства з метою розвитку.

Громада – це 1) група людей, об'єднаних єдністю положення, інтересів; 2) об'єднання людей, які мають загальні інтереси, завдання.

Громадянське суспільство – це сукупність недержавних, невідомих організацій, асоціацій, союзів, створених громадянами, відповідно до їх невідомих прав з метою реалізації різноманітних інтересів.

Гендер – це система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин чоловіків і жінок, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстом буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їхньої статі.

Декларація Тисячоліття Організації Об'єднаних Націй – затверджена 189 державами світу на Саміті Тисячоліття ООН 8 вересня 2000 року. Вона започаткувала процес досягнення світовою спільнотою визначених до 2015 року результатів у тих сферах, де нерівномірність глобального людського розвитку виявилася найгострішою. Серед них – боротьба з голодом і злиденністю, забезпечення доступу до освіти, досягнення гендерної рівності, зниження рівня материнської та дитячої смертності, скорочення розповсюдження ВІЛ/СНІДу та інших захворювань, досягнення екологічної сталості, а також гармонізація зовнішньої допомоги для країн, що розвиваються.

Доповідь ООН про стан досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття – публікується щорічно і містить аналіз актуальних статистичних даних для всіх регіонів світу і дозволяє зрозуміти, наскільки успішно людство просувається на шляху досягнення ЦРТ. Доповідь також дозволяє як оцінити досягнення у світовому масштабі, так і побачити картину в конкретному регіоні.

Екологія – наукова дисципліна, що вивчає взаємовідносини організмів із довкіллям, досліджує структурно-функціональну організацію надорганізмівих

систем (популяцій, угруповань, екосистем, біосфери), виявляє механізми підтримання їх стійкості у просторі й часі.

Економічне зростання – це кількісна характеристика змін параметрів економічної системи: збільшення ВВП, обсягів споживання, сукупного попиту, робочої сили, населення, капіталу, інвестицій тощо, які, як правило, сприяють соціально-економічному розвитку

Економічний розвиток – це виникнення якісних змін в економічній системі суспільства, які приводять до підвищення ефективності її функціонування та удосконалення базових елементів основних структур.

Життєдіяльність – повсякденна діяльність, що здатна забезпечити людині своє існування, існування інших членів суспільства та всього суспільства у цілому шляхом навчання, спілкування, орієнтації, пересування, самообслуговування, контролю за своєю поведінкою, участі у трудовій діяльності. Життєдіяльність являє собою інтеграцію фізичних, психологічних та соціальних функцій людини.

Загальна декларація прав людини – рішення Генеральної Асамблеї, прийняте у 1948 році, яке є найбільш авторитетним джерелом міжнародних норм щодо прав людини. Загальна декларація разом з Міжнародними пактами про права людини іноді позначається як Міжнародний Білль про права людини.

Зелена економіка – це економіка, що підвищує добробут людей та забезпечує соціальну справедливість і при цьому суттєво знижує ризики для довколишнього середовища та його збіднення (ЮНЕП).

Індекс людського розвитку (ІЛР) – розроблено ПРООН у 1990 році для використання як базового показника для вимірювання суспільного прогресу. Цей індекс є своєрідним рейтинговим показником, що віддзеркалює якість життя населення майже 190 країн світу і дозволяє в цілому методологічно коректно та інформаційно обґрунтовано визначити місце кожної країни за єдиною шкалою. У 2010-2011 рр. методика розрахунку індексу зазнала суттєвого коригування. У розрахунках індексу враховуються три види показників: Середня тривалість життя при народженні; Індекс освіти (рівень грамотності дорослого населення країни (2/3 індексу) і сукупна частка учнів та студентів (1/3 індексу); Рівень життя (ВНД на душу населення у дол. США за паритетами купівельної спроможності (ПКС).

Індикатори сталого розвитку (лат. indicator – показник) – це певні, доступні для спостереження та вимірювання, характеристики, нормативи і умови, які дозволяють робити висновки про стан та зміни сталого розвитку.

Інклюзивне суспільство – суспільство, що засновується на повазі всіх прав людини і основних свобод, культурному та релігійному різноманітті, соціальній справедливості, демократичній участі і законності. Таким чином суспільство для всіх – це суспільство, яке приводить свої структури та діяльність, свою політику та плани у відповідність потребам і можливостям всіх членів суспільства, таким чином забезпечуючи розкриття можливостей задля блага всіх людей.

Інтернаціоналізм та інтернаціоналіст – терміни, що стосуються концепції міжнародних відносин, яка підкреслює як домінуючу роль держави, так і існування соціальних відносин між державами.

Кіотський протокол – міжнародна угода про обмеження викидів в атмосферу парникових газів. Головна мета угоди: стабілізувати рівень концентрації парникових газів в атмосфері на рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему планети. Кіотський протокол є додатковим документом до Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, підписаної 1992 року на міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро. Конвенція набрала силу у 1994 році. Сам протокол прийнято в Кіото 11 грудня 1997 року.

Людський капітал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми (людиною) певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в певній сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів.

Людський розвиток – концепція, згідно якої людина, її стан, забезпечення її життєдіяльності є виміром усіх соціально-економічних та соціально-політичних перетворень. Людський розвиток – це розширення можливостей і свобод людей, створення таких умов, які б дозволили людям прожити довге, здорове і продуктивне життя; досягати інші цілі, які мають значення; і активно брати участь у формуванні справедливого та сталого розвитку на нашій планеті. Люди являються як споживачами, так і рушійною силою людського розвитку, як окремо так і разом. Але розуміння людського розвитку цим не обмежується: це також політична, економічна та соціальна свобода, і можливість займатися творчою та виробничою діяльністю, відчувати повагу до себе. Розвиток людини є еволюціонуючою ідеєю, оскільки із змінами у світовому порядку аналітичні інструменти і концепції також змінюються.

Миротворча діяльність – полягає у використанні легко озброєних багатосторонніх сил для роз'єднання ворогуючих сторін. Миротворча діяльність відрізняється від здійснення колективної безпеки обмеженим мандатом, орієнтацією на збереження нейтралітету і необхідністю згоди сторін, на чий території розміщені миротворчі сили.

Міжнародний Білль про права людини – неофіційна назва Загальної декларації прав людини і Міжнародних пактів про права людини, які, разом узяті, вважають авторитетним набором міжнародних стандартів прав людини. Ця назва підкреслює значну взаємопов'язаність цих трьох документів

Міжнародний механізм – це набір принципів, норм, правил і процедур ухвалення рішення, прийнятих державами та іншими міжнародними суб'єктами до виконання в певній проблемній галузі. Поняття механізму вказує на модель міжнародного контролю, що не обов'язково зводиться до однієї угоди чи організації.

Міжнародні пакти про права людини – включають в себе Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, які були відкриті для підписання в 1966 році і

вступили в дію в 1976. Поряд із Загальною Декларацією прав людини, вони є головними нормативними документами в галузі міжнародних прав людини.

Місцеве самоврядування – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення.

Місцевий порядок денний XXI століття (МПД-21) – план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні, укладений органами місцевої влади разом з місцевими громадами та іншими зацікавленими сторонами.

Національна доповідь про людський розвиток – публікація, що висвітлює питання людського розвитку на національному рівні і розробляється майже всіма країнами-членами ООН.

Невтручання – міжнародне зобов'язання не втручатися в питання, що належать виключно до внутрішньої компетенції незалежної держави. Цей обов'язок співвідноситься з поняттям суверенітету і виражає основні практичні наслідки суверенітету для інших держав.

Неурядові організації (НУО) – громадське об'єднання індивідів або груп, яке бере участь також у політичній діяльності. Міжнародні неурядові організації поширюють свою діяльність за межі державних кордонів.

Ноосфера – (від грец. *nóos* – розум і *sphera*) – сфера взаємодії природи та розуму, вища стадія розвитку біосфери, що пов'язана із виникненням та розвитком в ній людства, яке, пізнаючи закони природи та вдосконалюючи техніку, стає найбільшою силою, яку можна порівняти за масштабами з геологічною, і починає здійснювати визначальний вплив на процеси в сфері Землі, змінюючи її своєю працею (В.І.Вернадський).

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – міжнародна організація, що створена для підтримки та укріплення міжнародного миру та безпеки, розвитку співробітництва між державами. ООН працює з метою забезпечення дотримання прав людини, сприяння розвитку, охорони навколишнього середовища, боротьби з хворобами і скорочення масштабів бідності тощо. Діяльність ООН здійснюється спільними зусиллями понад 30-ти агентств та спеціальних установ, що складають систему Організації Об'єднаних Націй. Членами ООН є 193 держави світу.

Подолання бідності – комплекс дій, спрямований на створення економічно-правових умов для збільшення доходів і зростання економічної активності працездатних громадян; підвищення ефективності соціальної підтримки найбільш уразливих груп населення шляхом реформування системи соціального захисту (перша ціль у національних ЦРТ).

Права людини – права, які кожен має лише тому, що він є людиною, і якими всі люди володіють однаковою мірою я які є невід'ємними. Вони є соціальними і політичними гарантіями, необхідними для захисту особи від посягань на людську гідність з боку сучасних держав і сучасних ринків.

Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його

здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років; дітей віком від 6 до 18 років; працездатних осіб; осіб, які втратили працездатність.

Процес впровадження системи ЦРТ в Україні – розпочався у 2000 році приєднанням України до Декларації Тисячоліття ООН. Міністерством економіки України за сприяння Програми Розвитку ООН було здійснено аналітичну, організаційну та узагальнюючу роботу з адаптації глобальних цілей. У 2003 році глобальні ЦРТ було адаптовано на національному рівні (вперше на пострадянському просторі). У 2010 році було розроблено оновлену національну доповідь «ЦРТ. Україна. 2010», яка визначила цілі та завдання розвитку до 2015 року, узгоджені з прогнозними макроекономічними показниками.

Програма розвитку ООН (ПРООН) – United Nations Development Program (UNDP) – це канал багатосторонньої технічної допомоги країнам світу, який функціонує з 1966 р. Основна мета програми – сприяння прискоренню економічного і соціального розвитку країн, що розвиваються, шляхом надання їм технічної допомоги в межах національних планів розвитку. Програма розвитку ООН є глобальною мережею ООН в галузі розвитку, організацією, яка виступає за позитивні зміни та надає країнам доступ до джерел знань, досвіду та ресурсів задля допомоги людям в усьому світі будувати краще життя. ПРООН співпрацює з 167 країнами світу, допомагаючи їм знаходити власні шляхи розв'язання глобальних та національних проблем у галузі розвитку.

ПРООН в Україні починаючи з 1993 року, Програма розвитку ООН допомагає прогресу Україні на шляху до забезпечення кращих стандартів життя, добробуту та демократії. ПРООН пропонує найкращий міжнародний досвід з метою зміцнення спроможності національних партнерів долати виклики, що постають на заваді людського розвитку. ПРООН підтримує ініціативи, які працюють на зменшення рівня бідності, поліпшення доступу громадян до якісніших соціальних послуг. ПРООН робить внесок у національні зусилля у таких напрямках: демократичне врядування та місцевий розвиток, подолання бідності та досягнення Цілей розвитку тисячоліття, енергетика та навколишнє середовище.

Проекти ПРООН – 17 проектів ПРООН впроваджуються за трьома тематичними сферами (демократичне врядування та місцевий розвиток, подолання бідності та досягнення ЦРТ, енергетика та навколишнє середовище). ПРООН вперше в Україні було проведено дослідження з питань соціального відторгнення в Україні, наслідком якого стала Національна Доповідь про людський розвиток 2011 року. Серед прикладів успішної співпраці можна навести впровадження проекту «Прискорення досягнення ЦРТ в Україні», за сприяння якого відбуваються щоквартальні семінари з макроекономічного прогнозування. «Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні»

видано 18 посібників, шкільних підручників та навчальних програм з гендерних питань, проведено 891 тренінг для 17 921 державних службовців, 1142 тренінг для 23 325 освітян та 449 тренінг для 9024 районних дільничних інспекторів. В рамках проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» у 200 районах України було створено 782 громади (які об'єднали 232 606 людей - 155 323 домогосподарств), за планами розвитку яких було реалізовано 112 мікро-проектів у сільських громадах на загальну суму 2.8 млн дол.США (85% міні-проектів з енергозбереження). В рамках реалізації проекту «Програма сталого розвитку Луганської області» на Луганському полігоні твердих побутових відходів у м. Олександрівськ введено в експлуатацію факельну установку для спалювання звалищного метану, що є першим прикладом використання можливостей одного з механізмів Кіотського протоколу Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, а саме механізму Спільного впровадження (задля потреб місцевої громади).

Права людини – це правові можливості, які необхідні для існування та розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів. В теорії прав людини розрізняють права першого, другого і третього поколінь. До першого покоління відносяться так звані природні невід'ємні права людини: право на свободу думки, совісті і релігії; право кожного громадянина на ведення державних справ; право на рівність перед законом; право на життя, свободу і безпеку особистості. До другого покоління належать так звані позитивні або основні права людини. Це ті природні права, що закріплені в конституціях, законодавчо регламентовані і забезпечені системою гарантій і механізмів захисту. Третє покоління прав людини називають колективними правами. Це право на мир, на здорове оточуюче середовище, на соціальний і економічний розвиток. Ці права належать кожній людині і кожному народу, але здійснюватися вони можуть не окремою людиною, а колективом, загалом, тою чи іншою категорією громадян.

Ріо +20 – Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» (20-22 червня 2012 року, м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія) стала найбільш видатною міжнародною подією десятиліття, яка підтвердила значущість сталого розвитку у сучасній парадигмі суспільних перетворень. Конференція надала потужний імпульс вирішенню практичних питань реалізації стратегій сталого розвитку, розроблених на наднаціональному та національному рівні (мега- та макрорівень стратегічного планування). Серед таких питань найважливішими є: посилення інтеграції трьох складових сталого розвитку (економіки, екології та соціального розвитку), зміна моделі розвитку в бік зеленої економіки та зеленого зростання, вдосконалення методів вимірювання добробуту та прогресу. Підсумковим документом Конференції «Майбутнє, якого ми прагнемо» визнано, що запровадження засад зеленої економіки підвищить спроможність країн раціонально використовувати природні ресурси з меншими наслідками для довкілля, стимулюватиме стале зростання на засадах справедливості та створення робочих місць.

Реалізм (політика сили) – теорія міжнародних відносин, що підкреслює міжнародну анархію, людський егоїзм, пріоритет сили і безпеки та необхідність виключити із зовнішньої політики міркування моралі.

Релятивіст – той, хто вірить, що цінності не універсальні, а є функцією випадкових обставин. Культурний релятивізм стверджує, що мораль значною мірою визначається культурою та історією. Формою морального релятивізму є марксизм, згідно з яким цінності є відображенням інтересів правлячого класу. Радикальний релятивізм вважає джерелом всіх цінностей культуру.

Римський клуб – міжнародна суспільна організація, яка об'єднує представників світової політичної, фінансової, культурної та наукової еліти. Була створена італійським промисловцем Ауреліо Печеї (який став її першим президентом) та Генеральним директором з питань науки ОЕСР Олександром Кінгом в 1968 р. Членами клубу є 100 осіб, жоден з учасників не представляє державну організацію та не відображає тільки одну ідеологічну, політичну чи національну точку зору.

Саміт ООН, присвячений прогресу досягнення ЦРТ – Пленарне засідання Генеральної Асамблеї ООН найвищого рівня (вересень, 2010 р.) для оцінки досягнутого прогресу, визначення проблем та перешкод на шляху розвитку і підтвердження готовності здійснити конкретні заходи для досягнення ЦРТ. Участь у Саміті взяли голови держав і урядів, лідери громадянського суспільства, представники благодійних фондів і ділових кіл. У Саміті брав участь Президент України, який, звітуючи про прогрес країни у реалізації ЦРТ, підкреслив: «ЦРТ є одночасно і орієнтиром і системою пріоритетів для реалізації стратегії реформ в Україні, оскільки вони визначають найгостріші проблеми, що стоять перед нашим суспільством» (22 вересня 2010 року, Саміт ЦРТ, Нью-Йорк).

Самоорганізація – це процес упорядкування внутрішньої структури і потоків речовин, енергії та інформації, що проходять через систему, який забезпечується механізмами регуляції самої системи.

Сильна стійкість – це незменшення в часі як створеного людиною, так і природного капіталу, оскільки ці види капіталу взаємодоповнюють один одного.

Система Цілей Розвитку Тисячоліття на глобальному рівні – містить 8 цілей, 21 завдання розвитку та 60 індикаторів для кількісної оцінки прогресу. Цілі Розвитку Тисячоліття є орієнтирами розвитку на довгострокову перспективу, узагальнені і кількісно вимірювані. Для того щоб відслідковувати прогрес у виконанні зобов'язань, затверджених Декларацією Тисячоліття ООН, міжнародні і національні експерти у сфері статистики обрали відповідні показники для його оцінки протягом періоду з 1990 по 2015 рік. У 2007 році структура моніторингу ЦРТ була переглянута та в неї було внесено нові завдання, погоджені сторонами на Всесвітньому саміті 2005 року і рекомендовані у 2006 році Генеральним секретарем ООН.

Слабка стійкість – це незменшення в часі загальної суми природного та створеного людиною капіталу за умови, що створений людиною капітал може виступати майже ідеальним заміном природного.

Соціальна мобілізація – це приведення територіальної громади у такий стан (організаційний, інституційний, ментальний), коли вона здатна вирішити проблеми, що виникли перед нею, із використанням власних ресурсів. Це включає і зміну способу мислення людей, які мають конкретну проблему, таким чином, щоб вони об'єдналися, використали свій прихований потенціал у допомозі собі самостійно.

Соціосфера – (від лат. *societas* – суспільство та грец. *sphaira* – куля) – сукупність соціальних факторів, характерних для даного етапу розвитку суспільства у взаємодії його з природою. Включає людство з властивими йому на даному етапі розвитку виробничими та суспільними відносинами, та освоєну людиною частину природного середовища.

Стале економічне зростання (*sustainable economic growth*) – це одна з основних цілей макроекономічної політики, досягнення якої забезпечує випереджальний ріст реального обсягу продукції (ВВП) у порівнянні з ростом населення для підвищення життєвого рівня, не виходячи за межі господарської ємності екосистем.

Сталий економічний розвиток (*sustainable economic development*) – процес структурної перебудови економіки відповідно до потреб збалансованого розвитку виробництва, соціальної сфери, населення і навколишнього природного середовища, технологічного і соціального прогресу.

Сталий розвиток – загальна концепція сталого розвитку визначає необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства та захистом інтересів майбутніх поколінь, враховуючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. На історичному «Саміті Землі» (Конференція Ріо, 1992 р.) було розглянуто навколишнє середовище і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані та взаємозалежні сфери. У підсумковому документі саміту «Порядок денний на ХХІ століття» було визначено, що необхідним є гармонійне досягнення високої якості навколишнього середовища, забезпечення здорової економіки для всіх народів світу, задоволення потреб людей та збереження сталого розвитку протягом тривалого періоду, також у документі було викладено програму всесвітнього співробітництва за зазначеними напрямками.

Суверен і суверенітет – терміни, що позначають відсутність зобов'язань перед якою вищою владою. Міжнародні відносини впродовж минулих трьох століть базувалися на принципі суверенітету територіальних держав.

Територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997, № 280/97-ВР. –Ст.1). Територіальна громада є складовою системи місцевого самоврядування поряд із сільською, селищною та міською радою; сільським, селищним, міським головою; виконавчим органом сільської, селищної, міської ради; районними та обласними радами, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; з органами самоорганізації населення.

Техногенне навантаження – ступінь впливу техногенних факторів на довкілля. З антропогенних впливів найбільшої шкоди завдають скидання стічних вод, викиди твердих і газоподібних забруднювальних речовин в атмосферу, хімізація аграрного виробництва, розробка родовищ корисних копалин, звалища побутового сміття, відстійники, поля фільтрації, поля зрошення тощо. Про рівень техногенного навантаження свідчить значення такого інтегрального показника, як модуль техногенного навантаження – річний об'єм вод стічних і відходів твердих, віднесений до площі конкретної території.

Угода – домовленість між державами, яка зобов'язує ці держави. Угода є одним з основних джерел міжнародного права поряд із звичаями (узвичаєними зразками поведінки, що через повторне застосування набули обов'язкового характеру). Дві найважливіші міжнародні угоди щодо прав людини – Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.

Універсалізм – віра в те, що моральні цінності – наприклад, права людини – є значною мірою однаковими завжди і всюди. Універсалізм є протилежним до релятивізму.

ЦРТ встановлені для України – 7 цілей, 15 завдань, 33 індикатори, які встановлено шляхом прозорого та відкритого процесу стратегічного планування та прогнозування тенденцій розвитку до 2015 року.

Ціль 1. Подолання бідності (3 завдання, 5 індикаторів);

Ціль 2. Забезпечення якісної освіти впродовж життя (2 завдання, 6 індикаторів);

Ціль 3. Забезпечення гендерної рівності (2 завдання, 4 індикатори);

Ціль 4. Зменшення дитячої смертності (1 завдання, 2 індикатори);

Ціль 5. Поліпшення здоров'я матерів (1 завдання, 2 індикатори);

Ціль 6. Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування

тенденції до скорочення їх масштабів (2 завдання, 6 індикаторів);

Ціль 7. Сталий розвиток довкілля (4 завдання, 8 індикаторів).

Якість життя – широке поняття, що віддзеркалює загальний добробут суспільства. Концепція якості життя враховує такі категорії, як щастя, суб'єктивне благополуччя, свобода вибору способу життя, безпека, стан навколишнього середовища тощо. Якість життя є багатовимірним феноменом, що вимірюється як об'єктивними, так і суб'єктивними показниками. Вперше термін «якість життя» з'явився у 50-х роках ХХ століття і використовувався у соціології. Проблематика, яка пов'язана з якістю життя, наразі є об'єктом наукових досліджень у багатьох сферах знань, у першу чергу у економіці та державному управлінні.

9. ДОДАТКИ

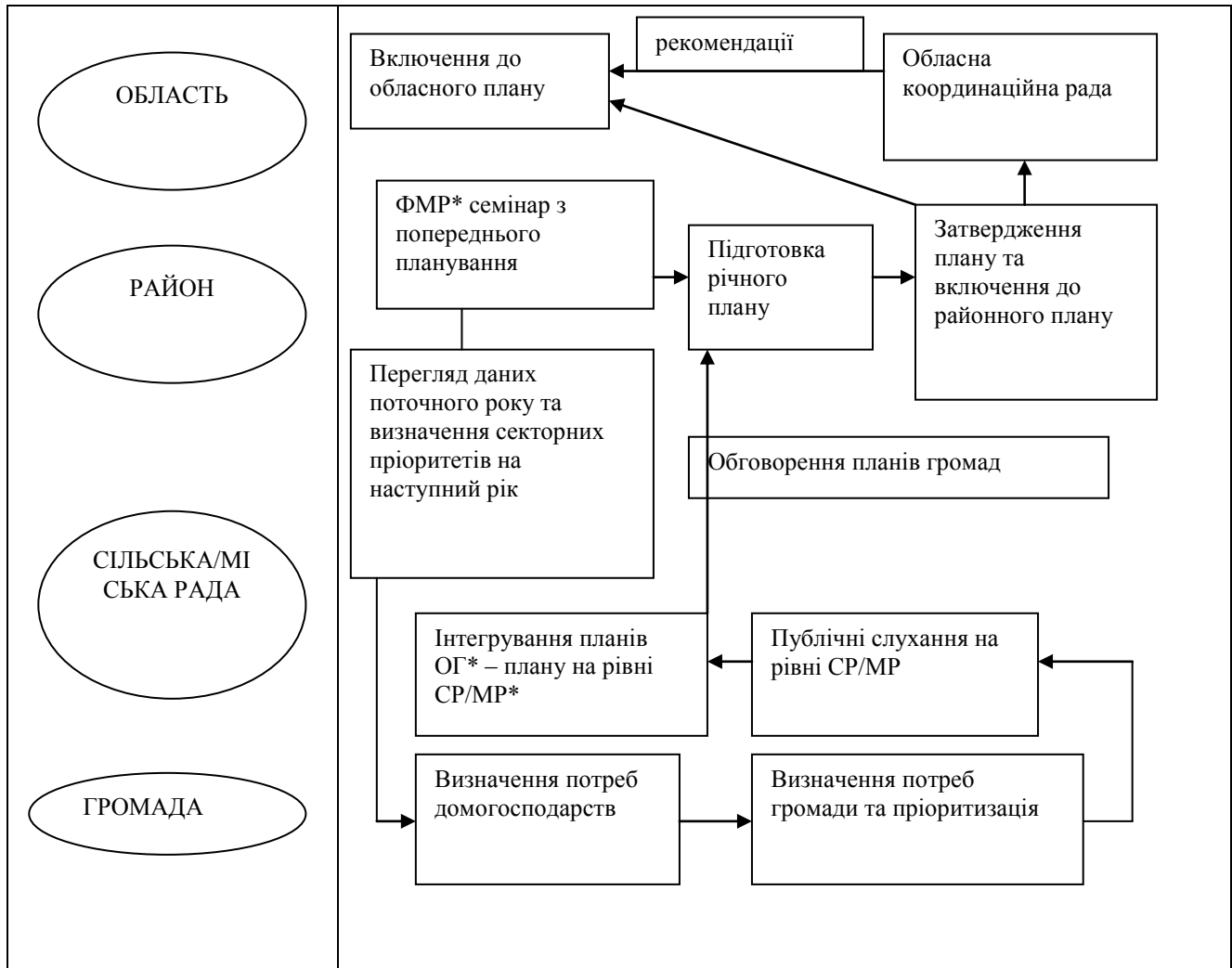
ДОДАТОК А

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДИ (ОГ)

№	Юридична форма	Сильні сторони	Слабкі сторони
1.	Органи самоорганізації населення (ОСН)	<ul style="list-style-type: none"> - зареєстрований відповідною сільською/міською радою; - простий процес реєстрації; - без плати за реєстрацію; - без зобов'язань наглядати за майном, адже воно передається на баланс відповідної ради; - ОГ може мати право оперативного управління майном громади. 	<ul style="list-style-type: none"> - ОГ не може мати власного майна; - труднощі при отриманні власного банківського рахунку та печатки; - не може мати регулярний прибуток, а отже не може контролювати постійність та стабільність надання послуг; - часткова участь, оскільки діє на представницьких засадах.
2.	Кооператив <ul style="list-style-type: none"> • виробничий • обслуговуючий • споживчий 	<ul style="list-style-type: none"> - може мати власну печатку, банківський рахунок, а також інше необхідне майно; - може володіти майном (в тому числі і майном громади); - може здійснювати економічну діяльність для забезпечення доходу, щоб задовольнити власні потреби (наприклад, для діяльності та збереження набутого майна); - може діяти як некомерційна організація, що не зацікавлена у отриманні прибутків 	<ul style="list-style-type: none"> - може діяти як комерційна структура, члени якої зацікавлені у отриманні прибутків; - часткова участь (діє на представницьких засадах).
3.	Організація співвласників багатоквартирних	<ul style="list-style-type: none"> - може мати власну печатку, банківський рахунок, а також інше 	<ul style="list-style-type: none"> - заснована на основі представницького виконавчого

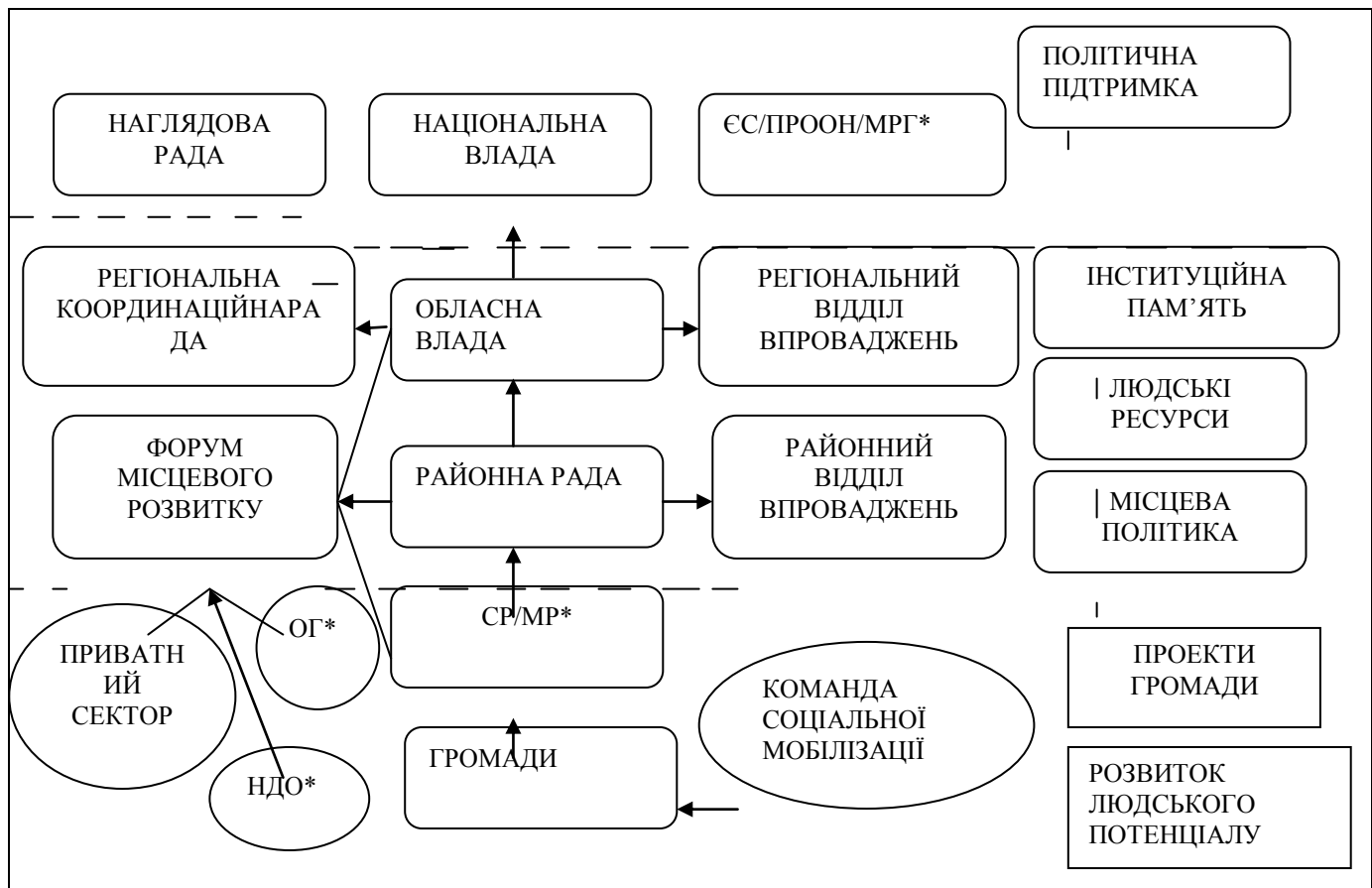
	будинків (ОСББ)	<p>необхідне майно;</p> <ul style="list-style-type: none"> - може володіти майном (в тому числі і майном громади); - може виконувати економічні дії для забезпечення доходу, щоб задовольнити власні потреби (наприклад, для діяльності та збереження набутого майна); - некомерційна організація, що не зацікавлена у отриманні прибутків 	<p>механізму;</p> <ul style="list-style-type: none"> - члени можуть скептично поставитись до відповідальності (володіння ОСББ комунальною власністю, що не є обов'язковим).
4.	Неурядова організація (НУО)	<ul style="list-style-type: none"> - заснована та діє на волонтерській основі - партнерство та рівність всіх її членів (учасників) самоуправління; - свобода вибору напрямку діяльності; - може мати власну печатку та банківський рахунок. 	<ul style="list-style-type: none"> - не може мати та розпоряджатися комунальною власністю; - базується на представницькій (без залучення громадськості) системі управління.

ПРОЦЕС ПЛАНУВАННЯ «ЗНИЗУ-ДОГОРИ»

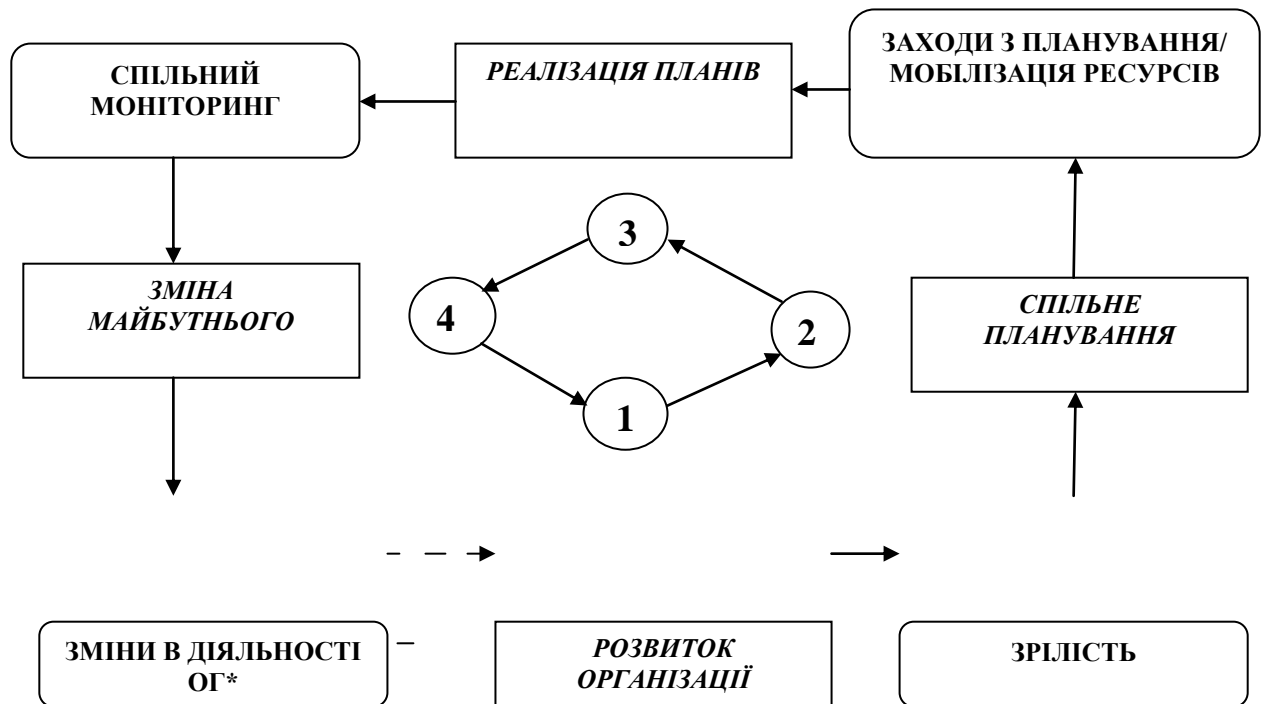
*СР – Сільська рала; МР – Міська рада; ФМР – Форум місцевого розвитку; ОГ – Організація громади

СХЕМАТИЧНИЙ ОПИС ПРОЕКТУ ЄС/ПРООН «МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК, ОРІЄНТОВАНИЙ НА ГРОМАДУ»

*ОГ – організація громади»; СР – сільська рада; МР – міська рада; ЄС – Європейський Союз; НДО – недержавні організації; ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй; МРГ – Місцевий розвиток, орієнтований на громаду.

ЧОТИРИ ЕТАПИ ЦИКЛУ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

*Навчально-методичне видання
(українською мовою)*

Ротарева Інна Володимирівна

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

*до семінарських занять для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня
бакалавр напрямку підготовки «Соціологія»*

Рецензент *Е.А. Гугнін*

Відповідальний за випуск *І.О. Кудінов*

Коректор *М.А. Кулик*

Відповідальний за випуск *Кудінов І.О.*
Підписано до друку 23.09.2013. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 4,3. Обл.-вид. арк. 4,62.
Наклад 50 прим. Зам. №23/09-1.
Віддруковано з оригіналів.

ТОВ «КСК-Альянс»
Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Леніна, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
(095) 601 33 99, (067) 755 93 44

KSK.ALLIANCE

КСК
альянс